

2. Pohjanmaan Rykmentti ulkona maakunnasta

Rauhanaikana armeija ”oli ruoduillaan”, eli miehet saivat huolehtia perheistään ja viljellä torppiaan tavalisen torpparin tapaan. Erikseen sovittaessa sotilas saattoi tehdä töitä myös ruodun taloille ja päällystö sai käyttää miehistöä palkkaa vastaan puustelliensa rakennus- ja korjaustöissä¹.

Sotaretkien lisäksi rykmentti tai sen osia voitiin komentaa myös erillistehtäviin, kuten rakennus- tai linnoitustöihin. Yleensä nämä komennukset alkoivat keväällä ennen rospuuttoaikaa ja kestivät pitkälle syksyyn – useimmiten miehet palasivat takaisin vasta maan routaannuttua. Työpäivän pituus oli 10 tuntia kuutena päivänä viikossa. Työkomennusten ajalta maksettiin ylimääräistä palkkaa sekä työ- että vapaa-päiviltä. Vuonna 1782 palkan suuruus oli 8 hopea-äyriä päivältä. Vuosittaisen työkomennuksen palkka vastasi 1½–2 viljatynnyrin arvoa.²

Sodan uhatessa rykmentti tai sen osia voitiin määrätä valmiustilaan Etelä-Suomeen tai esim. rajavaltontatehtäviin. Sodan aikana rykmentti voitiin myös alistaa kokonaan tai komppanioittain erilaisille taisteluyksiköille/-yhtymille. Sotatoimetkin ajoittuivat yleensä kesään, mutta joskus miehet joutuivat jäämään talveksi Etelä-Suomen varuskuntiin, linnoitukseen tai satunnaismajoituksiin.

Kun ruotusotamies oli kruunun tehtävissä joko linnoitustöissä tai sotatantereella, oli hänen vaimollaan tärkeä tehtävä huolehtia perheestä ja torpasta. Tarvittaessa tuli ruotutalollisten pitää huoli torpasta ja sen viljelyksistä sotilaan poissa ollessa.

1.1. Varusväkenä itärajalla 1723–1734

Suuren Pohjan sodan jälkeen vuonna 1722 Pohjanmaan rykmentin rippeet palasivat Ruotsista Suomeen. Paluumarssilla Trondheimista liki puolet rykmentistä paleltui lumimyrskyssä Norjan tuntureilla. Pohjanmaan rykmentistä takaisin selvisi noin 350 miestä³.

Pohjan rykmentti komennettiin keväällä 1724 varusväeksi Haminan, Lappeenrannan ja Olavinlinnan linnoituksiin. Käytännössä miehet tekivät siellä yhtäjaksoisesti linnoitustöitä seuraavat 10 vuotta. Samalla rykmentin mieslukua kasvatettiin pikkuhiljaa

siten, että vuosikymmenen loppupuolella rivissä oli jo noin 800 miestä. Kova työ, huonot majoitusolot ja sairaudet vaativat veronsa ja vuoteen 1733 mennessä vahvuus oli laskenut taas 600 mieheen.

Rykmentin palatessa takaisin maakuntaan vuonna 1734 oli ruotujakolaitos jo otettu käyttöön ja miehet sijoitettu uusiin ruotuihinsa. Tässä vaiheessa Kala- ja Pyhäjokilaaksojen ruotusotilaiksi nimitettiin 12 miestä, jotka olivat olleet mukana jo Norjan sotaretkeltä ja selvinneet lumimyrskystä hengissä.

1.2. Hattujen sota 1741–1743

Vuodesta 1734 lähtien Ruotsissa taisteli vallasta venäläismielinen myssy puolue ja ranskalaisten tukema hattupuolue. Hatut saavuttivat enemmistön vuoden 1738 valtiopäivillä ja rupesivat välittömästi toimiin Ruotsin suurvalta-aseman palauttamiseksi. Ensimmäisenä tavoitteena oli vallata takaisin Uudenkaupungin rauhassa vuonna 1721 Venäjälle menetetyt alueet.

Sotavalmisteluissa joukkojen toimintavalmiuden kohottaminen ja huollon järjestelyt laiminlyötiin lähes täysin; elintarvikkeita ja rehua ei ollut, eikä varoja niiden hankkimiseksi⁴. Lisäksi kesällä 1740 kohdanut kato nosti hintoja ja vaikeutti tilannetta entisestään. Kuitenkin jo vuoden 1739 aikana Ruotsista siirrettiin Suomeen kymmenen osin vajaata rykmenttiä, yhteensä 6038 miestä. Helmikuussa 1741 joukkojen ylipäällikölle annettiin käsky keskittää 10000–12000 miehen armeija itärajalle.

Pohjanmaan rykmentti sai keskittämiskäskyn toukokuussa 1741 ja aloitti marssinsa kohti Hämeenlinnaa 18.7.1741. Kemin komppania jätettiin rajakomppanian ruoduilleen. Rykmentti liittyi armeijan päävoimiin Anjalassa 20.8.1741.

Päävoimat, noin 5000 miestä, olivat Vehkalahden lähellä Myllykylässä ja pohjoinen Marttilan osasto, noin 3000 miestä, Marttilassa nykyisen Taavetin tienoilla. Ruotsin sotalaivasto ja uusi kaleerilaivasto keskitettiin Suursaaren ja Haminan välissä olevaan pieneen Haapasaaren saaristoon. Laivaston muona ja vesivarat olivat olemattomat ja se kärsi jo ennen sotaa punatautiepideemiasta. Käytännössä laivasto oli taistelukyvytön. Ruotsi teki sodanjulistuksen Tukholmassa 28.7.1741.⁵

Venäjä valmistautui sotaan hyvin ja hyökkäsi Lappeenrantaan jo elokuun lopulla lyöden kenraali C.H. Wrangelin johtaman suomalais-ruotsalaisen Marttilan osaston. Taistelussa kuoli tai joutui vangiksi yli 2000 miestä. Heti taistelun jälkeen Pohjanmaan rykmentti siirrettiin nopeasti Valkealan Kuivalaan tehtäväänsä sulkea Lappeenrannasta Hämeenlinnaan johtava tie.

Lappeenrannan taistelun jälkeen venäläiset vetäytyivät ja taistelut hiljenivät partiokahakoiksi. Marraskuussa 1741 uusi ylipäälikkö C.E. Lewenhaupt eteni Ruotsista tuotujen vahvistusten turvin Kannakselle tavoitteenaan Pietari. Ilmeisesti Pohjanmaan rykmentin ainoa taistelukosketus syksyn aikana tapahtui Vilajoella lähellä Viipuria, missä osa rykmentistä osallistui pieneen kahakkaan. Joukkojen välillä sovittiin aselepo 6.12.1741.

Talven ajan Pohjanmaan rykmentti oli majoittuneena Kymenlaaksossa Vehkalahden, Husulan, Sipolan ja Litin alueella, missä joukkoja kiusasi kume-tauti. Itissä majoittuneista pohjalaisista menehtyi ainakin 40. Huhtikuun lopussa Pohjanmaalta lähetettiin rykmentin täydennykseksi 128 uutta rekryyttiä⁶.

Talvella Venäjä kaksinkertaisti armeijansa miesvahuuden. Haminaa puolustavista ruotsalaisjoukoista taas suurin osa oli sairaana⁷. Venäjä päätti aselevon helmikuussa 1742 ja kesäkuussa Venäjän armeija lähti marssimaan rantatietä kohti Suomea. Lewenhaupt veti joukkonsa taisteluista Helsinkiin. Pohjanmaan rykmentti lähti Vehkalahdelta niin sukelaan, että unohti sinne lippunsakin. Ruotsin armeija saapui lähes taisteluista Helsingin Malmille 30.7.1742 ja eteni edelleen Helsinkiin, missä joukot ryhmitettiin Kampin alueelle, nykyisen eduskuntatalon ja Kampinkeskuksen tienoille. Armeija oli kehnossa kunnossa, upseerit erimielisiä ja haluttomia, miehet sairaita, hevoset nääntyneitä. Koko 16 000 miehen armeija antautui Helsingissä 24.8.1742.

Ruotsalaiset joukot saivat palata aseineen ja kalustoineen laivoilla Ruotsiin, mutta tykit oli luovutettava venäläisille, samoin kaupungin viljamakasiinit. Suomalaiset sotilaat saivat palata kotiseuduilleen luovutettuaan aseensa, ampumatarvikkeensa ja lippunsa venäläisille ja vannottuaan uskollisuudenvalan keisarinna Elisabethille. Osa suomalaisista miehistä lähti kuitenkin ruotsalaisten mukana Ruotsiin, mutta täyteen ahdetuissa laivoissa raivonnut punatauti katkaisi monen matkan. Pohjanmaan rykmentistä Ruotsiin lähti ainakin rykmentin komentaja, kahdeksan muuta upseeria sekä 17 aliupseeria ja korpraalia ja lukuisa joukko sotamiehiä

Tutkimusalueelta Ruotsiin lähti yksi korpraali ja 16 miestä, joista kahdeksan jäi sille tielleen:

- Lohtajan komppania: #141 Petter Orolig, #144 Lars Wåghals, #145 Johan Öhrman, jotka kaikki jäivät palaamatta,
- Pyhäjoen komppania: #7 Anders Nyman, #8 Matts Malm, #16 Jacob Hurtig (ei palannut), #26 korpraali Johan Sund (ei palannut), #31 Johan Roberg, #36 Matts Enterberg, #37 Matts Falck, #47 Sigfrid Tager (ei palannut), #49 Johan Lillmarck, #54 Jacob Nyberg, #60 Pehr Lustig, #62 Lars Trogenman (ei palannut), #69 Henric Wallenberg, #79 Joseph Uglä.

Armeijan antautumisen jälkeen Venäjä miehitti Suomen runsaan vuoden ajaksi: alkoi pikkuvihan aika. Muistissa olivat isovihan kauhut, mutta nyt sekä miehittäjä että paikallisväestö halusivat selvitä ilman kahnauksia. Turun rauhassa 7.8.1743 Ruotsi joutui luovuttamaan Venäjälle Suomenlahden rannikkoalueen Kymijokea myöten Olavinlinna mukaan lukien. Lisäksi Ruotsin tuli hyväksyä kruununperijäkseen tsaaritar Elisabetin sukulainen Holstein-Gottorpin prinssi, Lyypekin piispa Aadolf Fredrik. Näin Ruotsin itäraja oli taas täysin linnoittamaton, sillä Isovihan jälkeen rakennetut Savonlinnan, Lappeenrannan ja Haminan linnoitteet jäivät rajan taakse.

1.3. Sotavalmiuden nosto Ruotsissa 1743–1744

Heti Turun rauhan jälkeen Tanska uhkasi Ruotsia sodalla. Ruotsi pyysi apua jopa Venäjältä, joka lähetti Tukholmaan 12 000 miestä keväällä 1744. Pohjanmaan rykmenttiä täydennettiin kiireisesti ja rykmentti, poisluettuna Kemin komppania, siirrettiin syys-lokakuun vaihteessa laivalla Ruotsiin, missä rykmentin eteläinen pataljoona sijoitettiin Västeråsiin ja pohjoinen Jämtlannin Härjedaleniin odottamaan tilanteen kehittymistä.

Tilanne rauhoittui pian ja jo maaliskuussa 1744 rykmentti sai aloittaa paluumarssin Uumajaan, mistä miehet kuljetettiin laivoilla takaisin Suomeen. Tuomisinaan miehet saivat uudet kengät, sukat ja päällystakit. Takit toimitettiin suoraan Vaasaan, jotta ne eivät kuluisi matkan aikana.

Tämän retken osallistujista ei ole jäänyt merkintöjä, mutta ainakin kaksi jokilaaksojen miestä onnistui hankkimaan vaimot Ruotsista: sotilaat #30 Henric Hammar ja #85 Anders Klingenberg vihittiin Söderalan seurakunnassa Gävleborgin läänissä keväällä 1744.

1.4. Linnoitustöissä 1748–1751 ja 1753–1756

Turun rauhassa vuonna 1743 menetettiin Isonvihan jälkeen rakennetut Savonlinnan, Lappeenrannan ja Haminan linnoitukset, joita tosin jäivät heikoiksi varojen puuttuessa. Pikkuviha havahdutti pohtimaan itärajan puolustuskysymystä uudelleen ja vuosien 1746–47 valtiopäivillä päätettiin rakentaa Suomeen kaksi kaksoislinnoitusta: rajalinnoitus Degerbyhyn, eli Loviisaan, ja merilinnoitus sen ulkopuolelle Svartholmaan sekä Sveaborgin (Viapori, Suomenlinna) päälinnoitus, laivastoasema ja armeijan kokoontumispaikka (place d’armes) Helsinkiin ja sen edustalla oleviin saariin. Rakennustyöt rahoitettiin pääosin Ranskan rahalahjoitusten turvin. Ranska halusi kaikin keinoin estää Venäjää ja Itävaltaa kasvamasta liian mah- taviksi⁸.

Tämä tiesi myös Pohjanmaan rykmentille uusia työkomennuksia ja rykmentti olikin, Kemin kom- paniaa lukuun ottamatta, linnoitustöissä lähes keskey- tyksettä maaliskuusta 1748 vuoden 1751 loppuun.

Lisäksi osia rykmentistä osallistui töihin vielä vuo- sina 1753–56. Pääosan ajasta pohjalaiset olivat Via- porissa (Suomenlinna), mutta myös Helsingin Ullan- linnassa, Siltavuorella ja Degerbyssä. Siltavuorella oli ainakin tykistön majoitusrakennuksia. Degerby ni- mettiin myöhemmin Loviisaksi kuningatar Lovisa Ulrikan mukaan. Viaporissa pohjalaiset tunnettiin kätevinä käsityöläisinä ja osa toimikin kätevyyttä vaa- tivissa tehtävissä.

Linnoitustöissä sotilaille maksettiin kuuden äyrin päiväpalkka, Ruotsin ajan lopussa kahdeksan hopea- äyriä. Lisäksi maksettiin ylityö- ja urakkapalkkioita. Töitä tehtiin 10–12 tuntia päivässä kuutena päivänä viikossa. Yleensä työt kestivät huhtikuulta lokakuul- le.⁹

Työ oli raskasta ja majoitus- ja muonitusolot keh- not, mikä vaati veronsa: noin kymmenesosa työvoi- masta oli aina sairaana. Ahtaissa oloissa Pohjanmaan rykmentistä kuoli kulkutauteihin 384 miestä. Lisäksi moni menetti työkykynsä ja sotilaskelpoisuutensa ty- rän tai jonkun muun vamman takia.

Degerbyn, joka sai myöhemmin nimen Loviisa, linnoituksesta saatiin valmiiksi vain itäosassa olevat kaksi erillistä bastionia, missä tykeille rakennettiin suojatut kasematit.¹⁰

1.5. Pommerin sota 1757–1762

Sodanuhka kasvoi Euroopassa vuonna 1756, kun Ranska, Itävalta ja Venäjä liittoutuivat Saksiin hyökännyttä Preussia vastaan. Toukokuussa Ranska julisti sodan Preussille ja sen liittolaiselle Britannialle. Tästä alkoi eurooppalainen seitsenvuotinen sota (1756–63). Ruotsin katsoi että tässä sillä olisi hyvä tilaisuus vallata takaisin Preussin miehittämiä osia Pommerista ja liittyi sotaan vuonna 1757. Ranska lupaa huomattavat avustukset helpottivat Ruotsin päätöksentekoa. Myöhemmin sotaan liittyivät myös Espanja ja Portugali.¹¹

Ruotsin osalta sotaan kutsutaan Pommerin sodaksi. Suomalaisista joukoista tähän sotaan osallistuivat vain Turun, Uudenmaan ja Pohjanmaan rykmentit (ilman Kemin komppaniaa)¹² sekä kruununprinssi Gustafin värvätty rykmentti, yhteensä noin 3600 miestä. Lohtajan komppanian miehet sijoitettiin Pommerissa Everstiluutnantin ja Pohjanmaan komppanioihin. Ehkä tästä syystä esimerkiksi Petander toteaa, että Lohtajan komppania tuli Pommeriin aikaisintaan vuonna 1762.¹³ Vuonna 1761 Pommeriin siirrettiin täydennyksinä osia myös Hämeen ja Porin rykmenteistä sekä Uudenmaan rakuunarykmentti, yhteensä 2000 miestä.

Pohjanmaalta Pommeriin lähtevät joukot katselmoitiin 25.8.1757 Pietarsaareissa. Tätä ennen vanhat ja raihnaiset miehet vapautettiin palveluksesta ja tilalle kirjattiin uudet miehet. Samalla täytettiin mahdollisuuksien mukaan myös vapaana olleet ruodut. Tässä yhteydessä varamiesjärjestelmä oli suureksi avuksi. Pohjanmaan rykmentti siirtyi Vaasaan, missä se aloitti 7.9.1757 laivamatkansa kohti Pohjois-Saksaa.¹⁴

Lähtökatselmuksissa erotettiin Kala- ja Pyhäjokilaaksojen 142 ruodusta yhteensä 38 miestä (27 %). Tilalle otettiin 31 uutta miestä. Erotettujen ikä oli keskimäärin 48,6 vuotta, vaihteluväli 33–65 vuotta. Uusien rekryyttien ikä oli keskimäärin 24,5 vuotta, vaihteluväli 19–31 vuotta. Vanhojen paikkansa säilyttäneiden sotilaiden ikä oli keskimäärin 34,8 vuotta, vaihteluväli 25–48 vuotta. Näin lähtijöiden keski-ikä oli 32 vuotta. Jostakin syystä kaikkia katselmuksessa kelpuutettuja miehiä ei kuitenkaan näy laivausluettelossa, joten 142 ruodusta saatiin matkaan yhteensä 122 miestä. Myöhemmin saatiin täydennyksenä 18 miestä.

Enimmän aikaa armeija pysytteli Penemünden linnoituksella tai Stralsundin varuskunnassa. Välillä yritettiin valloittaa entisiä alueita takaisin preussilaisilta, mutta pian preussilaiset työnsivät Ruotsin joukot takaisin rannikolle.

Vuoden 1758 syyskuussa Ruotsin joukot olivat vetäytymässä pohjoiseen ja Pohjanmaan rykmentti, vahvennuttuna osilla Västerbottenin ja Västmanlandin rykmenteistä, toimi jälkijoukkona. Tarnovin ja Fehrbellin kaupunkien lähettyvillä, 50 km Berliinin pohjoispuolella, syntyi taistelu preussilaisten ylivoimaisen etujoukon kanssa. Puolustustaistelu ja irtaantuminen onnistuivat, mutta yksikkö menetti 13 upseeria sekä 332 aliupseeria ja miestä.¹⁵

Tammikuussa 1759 jäi Penemünden linnoitus eristyksiin muiden ruotsalaisten joukkojen vetäytyessä edelleen pohjoiseen. Linnoituksessa oli 278 miestä, joista puolet pohjalaisia. Heidän oli tarvittaessa räjäytettävä linnoituksen 37 tykkiä, hävitettävä linnoitteet ja vetäydyttävä kaleerilaivoilla. Myrsky esti kuitenkin laivojen tulon. Preussilaiset aloittivat linnoituksen piirityksen 1.4.1759. Tykkituli teki tuhojaan ja 10.4.1759 ruutivaraston räjähdys kaatoi kasarimirakennuksen, missä yhteydessä kuoli 30 pohjalaista.¹⁶ Syttyneet tulipalot pakottivat linnoituksen antautumaan. Tällöin jäi preussilaisten vangiksi ainakin 20 Kala- ja Pyhäjokilaaksojen miestä. Heistä kuusi kuoli vankeudessa, muut pääsivät karkaamaan omiin joukkoihin 1–2 vuoden kuluessa. Sotilas #8 Erich Hålpainen pääsi ensin Itävallan armeijaan ja palasi sieltä omien luo. Sotilas #107 Hindrich Rådmanin karkumatka muodostui vielä pitemmäksi, sillä hän pääsi ensin Venäjän armeijan suojiin ja palasi myöhemmin omia teitään Pohjanmaalle.

Vuonna 1759 Pohjanmaan rykmentti supistettiin pataljoonaksi. Loppukesällä 1760 pataljoona kävi taistelun preussilaisten kanssa Klempenowin kylässä. Pataljoona oli majoittuneena Rehbergissä ja Klempenowin kylässä oli Ilmajoen komppaniasta asetettu 35-miehinen vartio-osasto. Elokuun 31 päivänä preussilaiset hyökkäsivät tykistön tukemana vartiostoa vastaan. Tämä taisteli niin pitkään kuin patruunoita riitti ja irtautui tämän jälkeen. Pataljoona tuli pikamarssia vartioston avuksi ja karkotti preussilaiset vähin menetyksin. Muutama mies kuoli marssin aikana kovan marssivauhdin takia.¹⁷

Osa Pohjanmaan rykmentin miehistä komennettiin myös laivanrakennustyömaalle. Vuonna 1761 laskettiin vesille kaksi alusta, saaristovene Pojema (Pohjanmaa) ja laivastoproomu Udemo (Uusimaa). Näistä alustyypeistä kehittyi myöhemmin Kustaa III:n sodassa kunnostautunut saaristolajasto. Lohtajan komppanian miehistä ainakin #130 Petter Willström, #140 Carl Bogberg, #147 Pehr Länsman sekä Pyhäjoen komppanian miehistä #45 Michel Liten, #75 Pähl Broteur ja #88 Lars Bergmark/Klingenberg osallistuivat näihin laivanrakennustöihin.

2.9.1761 neljä Kala-/Pyhäjokilaakson miestä jäi Daberkonissa Preussilaisten vangiksi ja heidän sanotaan ottaneen pestin Preussin armeijaan. He olivat #20 Samuel Strömsten, #27 Mats Ståhland, #30 Johan Pelander ja #56 Hans Flinta. Myös Petter Ahlström loikkasi 21.10.1758 vihollisen puolelle, mutta palasi myöhemmin omaan yksikkönsä. Ennen loikkaamistaan hän oli saanut 6 raippaparin rangaistuksen juopottelusta.

Pohjanmaan rykmentin viimeiset taistelut Pommerissa käytiin tammikuussa 1762 Neu Kalenissa. Everstiluutnantti Jacob Magnus Spengtportenin taisteluosasto oli joulukuun lopulla vallannut Malchin kaupungin ja jäänyt sinne eristyksiin ja piiritetyksi. Apuun lähetetty 8000 miehen osasto saapui 1.1.1762 Dargunin kaupunkiin 20 km päähän Malchista. Etujoukoksi määrätty viisi pataljoonaa lähtivät seuraavana aamuna Neu-Kalen eteläpuolelle kohti tietä sulkevia preussilaisjoukkoja. Lähestyessään preussilaisten asemia he saivat vastaansa tykkitulta. Osasto kävi heti rintamana hyökkäykseen oman tykistönsä tukeamana. Pohjanmaan rykmentti oli osaston keskustassa ja joutui epäjärjestykseen hyökätessään ylös jyrkkää rinnettä. Äärimmäisenä vasemmalla ollut Älvsborgin pataljoona ratkaisi taistelun iskemällä vihollisryhmyksen sivustaan.

Preussilaiset vetäytyivät taistelusta ja taistelu oli ohi pääjoukkojen saapuessa.¹⁸ Tässä taistelussa kuoli Pyhäjoen komppaniasta ainakin sotilas #70 Henrich Pipström.

Pommerin sodan ajan Pyhäjoen komppanian miehet pysyivät pääosin koossa. Lohtajan komppanian miehet palvelivat Everstiluutnantin komppaniassa, muutamit myös Pyhäjoen komppaniassa. Vuonna 1759 monet joutuivat linnoitustöihin Stralsundin linnakkeelle. Viisi miestä komennettiin krenatööri-pataljoonaan: #39 Christer Blåberg, #65 Anders Järnbäck, #78 Pål Springfelt, #98 Matts Musquet ja #106 Matts Schiults. Muutama mies toimi myös tykistön ajurina.

Pommerin sota päättyi 22.5.1762 Hampurin rauhansopimukseen. Sotaretken aikana menetettiin kaatuneina tai tauteihin kuolleina noin 2000 miestä. Pohjanmaan rykmentin paluukuljetukset alkoivat elokuussa 1762. Kuukauden kuluessa rykmentti oli saatu takaisin Suomeen, paitsi ne 24 miestä, jotka jäivät sotavangeiksi Preussiin. Kala-/Pyhäjokilaaksojen miehistä 41 kuoli Pommerissa, 21 sai eron, 8 loikkasi tai karkasi ja noin 70 miestä palasi Suomeen. Lopujen kohtalosta ei ole tietoa. Palanneista suuri osa sai eron palveluksesta heti vuonna 1763.

Kuva poistettu, käyttöoikeus hankittu
vain alkuperäiseen kirjaan

Stralsundin ja Penemünden linnoitukset Pommerissa. Stralsundissa osa pohjalaisista oli linnoitus- ja laivanrakennustöissä. Penemünden linnoitus antautuessa preussilaisille ainakin 20 Kala- ja Pyhäjokialueen miestä jäi preussilaisten vangiksi. Kuva: Krigsarkivet KrA/0402/22/A/102.

1.6. Linnoitustöissä 1763

Pommerin sodan jälkeen rauhan aikaa kesti 25 vuotta. Pohjanmaan rykmentti oli ruoduillaan suurimman osan ajasta, mutta usein myös komennuksilla linnoitustöissä.

Jo vuonna 1763 Pohjanmaan rykmentistä lähetettiin Viaporiin 200 miestä, jotka oli rekrytoitu Pommerin sodan aikana tai sen jälkeen.¹⁹ Tuolla komennuksella heistä kuoli 125.²⁰ Lohtajan komppaniasta menehtyi ainakin #142 Hans Granat ja Pyhäjoen komppaniasta miehet #5 Lars Sandmark, #7 Hindrich Nyman, #38 Michel Kanterman, #54 Matts Nyberg, #79 Pehr Uglander ja #100 David Starck.

Lohtajan ja Pyhäjoen komppanioissa monet ruodut olivat sodan jälkeen vuosikausia ilman sotilasta. Useimmat täydennykset saatiin vasta vuonna 1767.

1.7. Itärajan sulkeminen ja Kustaa III:n vallankaappaus 1772–1773

Vuoden 1770 lopulla levisi huhuja, joiden mukaan Moskovassa olisi syntynyt ruttoepidemia. Sairauden leviäminen haluttiin estää ja itäraja määrättiin suljettavaksi. Pohjanmaan rykmentistäkin määrättiin Everstiluutnantin ja Kemin komppaniat sekä Kajaanin maakomppania itärajalle helmikuussa 1772. Ilmeisesti huhu oli perätön, sillä jo kesäkuussa vahtimiehitystä kevennettiin.²¹

Samoihin aikoihin Kustaa III suunnitteli vallankaappausta sotaväen avustuksella. Suomen armeija oli tarkoitus koota Suomenlinnaan tukemaan kaappausta, mutta vallankaappaus tapahtui ennen aikojaan jo 21.8.1772. Muistona vallankaappauksesta upseerit kantoivat valkoista sidettä vasemmassa käsivarressa vielä Kustaa III:n sodan aikana vuosina 1788–90²². Pohjanmaan rykmentti lähti silti liikkeelle syyskuun lopulla ja saapui Helsinkiin 24.11.1772. Rykmentti oli Helsingissä ja Suomenlinnassa seuraavaan kesään.

Kustaa III:n vallankaappauksen myötä myös Venäjä nosti valmiutta vuoden 1772 lopulla ja siirsi Pietarin ympäristöön ja itärajan tuntumaan noin 50 000 miestä²³. Suomen puolella vahvistettiin Viaporin ja Svartholman linnoituksia ja varamiesjärjestelmä aktivoitiin. Molempien osapuolien tiedustelutoiminta oli aktiivista. Sodanuhka oli ilmassa.²⁴

Onneksi sota ei kuitenkaan syttynyt. Koko offensiivi oli huonosti suunniteltu, eikä miehille ollut varattu sen paremmin majoitusta kuin muonitustakaan.

Kaupunkiin sijoitetut miehet joutuivat majoittumaan porvariston ulkorakennuksiin ilman lämmitystä ja makuuolkia. Talven ja seuraavan kesän aikana rykmentistä kuoli Helsingissä 154 miestä.²⁵ Kala-/Pyhäjokilaakson miehistä kuoli ainakin 42.

1.8. Linnoitustöissä 1777–1788

Vuosina 1777–88 jokilaaksojen ruotusotilaita oli linnoitustöissä tai muilla komennuksilla lähes vuosittain muutama mies:

- vuonna 1777: kaksi miestä Viaporissa,
- vuonna 1779: yksi mies Suomenlinnassa ja kuusi Lohtajan komppanian miestä Vaasassa rakentamassa hovioikeuden rakennusta ja Oulun kruununpolttimoa,
- vuonna 1780: yksi mies jääkäripataljoonassa Anjalankosken Ummeljoella ja kaksi miestä Suomenlinnassa,
- vuonna 1781: yksi mies Suomenlinnassa,
- vuonna 1783: yksi mies Hämeenlinnassa,
- vuonna 1786: kaksi miestä komennuksilla.

Osa työkomennuksista oli myös pakkotyörangastuksia. Näin kävi ainakin sotilas #103 Johan Qvistille, joka tuomittiin ensin vuonna 1785 Pyhäjoen käräjillä kahdesti murtovarkaudesta ja vuonna 1787 Vaasan hovioikeudessa eliniäkseen linnoitustöihin Suomenlinnaan. Hän palasi kuitenkin ruotuunsa jo muutaman vuoden kuluttua ja tuomittiin jälleen vuonna 1798 murhasta elinikäiseen vankeuteen Suomenlinnaan. Myös sotilas #110 Henrich Corall tuomittiin vuonna 1780 varkaudesta (ja taposta?) pakkotyöhön Suomenlinnaan.

1.9. Kustaa III:n sota 1788–1790

Vuonna 1786 osa Ruotsin aatelista asettui vastustamaan kuningas Kustaa III:tta. Sisäpoliittisten ongelmien korjaamiseksi kuningas aloitti sotavalmistelut Venäjää vastaan keväällä 1788 perustellen hanketta mm. aiemmin Venäjälle menetettyjen alueiden palauttamisella. Aika olikin otollinen, sillä Venäjä oli joutunut syksyllä 1787 sotaan Turkia, eli Korkeaa Porttia, vastaan.

Kuninkaalla ei ollut lupa aloittaa hyökkäyssotaa ilman säätyjen suostumusta. Tämän takia oli kesäkuun 27 päivänä tarkoitus lavastaa rajavälikohtaus Puumalassa. Tätä varten kuninkaallisen oopperan räätäli valmisti kasakkaunivormuja, jotka toimitettiin Savon prikaatille. Kasakoiksi pukeutuneina Savon

prikaatin sotilaiden piti järjestää rajaselkkaus. Ilmeisesti pukuja ei käytetty, sillä paikallinen talonpoika toi tiedon, että venäläinen sotajoukko oli ylittänyt rajan. Paikalle kiirehtinyt suomalainen partio joutui lyhyeen laukaustenvaihtoon venäläisten kanssa. Lappalaisen mukaan tämä teoria ei ole uskottava, vaan välikohtaus lienee kuitenkin Puumalan komppanianpäällikön majuri G.H. Jägerhornin paikallisten talonpoikien avulla järjestämä harhautus.²⁶ Tämä riitti kuitenkin perusteeksi sodan aloittamiselle. Seuraavana päivänä Savon prikaati ylitti rajan, valtasi Savonlinnan ja ryhtyi piirittämään Olavinlinnaa. Sodanjulistukset vaihdettiin heinäkuun aikana.²⁷

Keväällä 1788 ennen sotaa suomalaisissa joukko-osastoissa oli yhteensä 16 658 miestä²⁸, joista:

- maavoimat yhteensä 14 375 miestä
 - ratsuväki 2300 miestä
 - jakopalkkainen jalkaväki 6429 miestä
 - tykistö 700 miestä
 - värvätyt joukot 2162 miestä
 - varamiehistä muodostetut joukot 2784 miestä
- armeijan laivasto yhteensä 2283 miestä.

Alkukesän aikana myös ruotsalaisia joukko-osastoja alettiin keskittämään Suomeen. Heinäkuun puoliväliin mennessä Ruotsista oli tuotu jo 14 941 miestä. Tuolloin taistelujoukkojen yhteisvahvuus oli liki 27 000 miestä, joista maavoimissa 14 904 miestä ja laivastossa 11 852 miestä. Tämän lisäksi suomalaisista joukoista 1550 miestä olivat varusväkenä Viaporin, Svartholman ja Hämeenlinnan linnoituksilla.²⁹

Pohjanmaan Rykmentti marssi jo helmikuussa 1788 linnoitustoihin Viaporiin. Sotavalmistelujen käynnistyttyä rykmentti sijoitettiin 21.6.1788 armeijan laivastoon—sekä isoille fregateille että pienemmille tykkisluupeille. Miehet totutettiin merielämään ja tykkien käsittelyyn muutaman päivän purjehduksella Suomenlinnan edustalla.³⁰

Venäjän pääarmeija oli etelässä taistelemassa Turkia vastaan, joten sodan alkuvaiheessa heillä oli Suomen rintamalla noin 15 000 miestä jalkaväkeä ja 3000 miestä ratsuväkeä sekä pääkaupungin kaartit ja lähialueen varuskuntajoukot, yhteensä 25 000 miestä.³¹

Ruotsi hyökkäsi kolmella suunnalla: Savon prikaatin oli tarkoitus edetä Olavinlinnan ja Lappeenrannan kautta kohti Viipuria, pääarmeijan piti edetä rannikkoa pitkin Haminan kautta kohti Viipuria ja Ruotsin avomerilaivaston oli tarkoitus tuhota Venäjän laivasto tai saartaa se päätukikohtaansa Kronstadtin ja

tehdä maihinnousu Pietarin länsipuolelle Inkerin Oranienbaumiin, vastapäätä Kronstadtin saarta. Sinne oli tarkoitus perustaa tukialue, mistä piti marssia kohti Pietaria samalla, kun pääarmeija hyökkäisi Karjalan kannaksen kautta kohti Pietaria.³²

Sotatoimet vuonna 1788

Ruotsin pääjoukot koottiin toukokuun lopulla 1788 Elimäelle ja Savon prikaati Mikkeliin. Ruotsin sotalaivasto saapui 28.6.1788 Hankoon 3800 miehen voimin. Kuninkaan johtamana Helsinkiin saapui 85 laivaa ja 9000 miestä käsittävä laivasto-osasto 2.7.1788. Näin Suomeen oli keskitetty jo liki 27 000 miestä.

Edellä mainitun Puumalan kahakan jälkeen vihollisuudet alkoivat Savon rintamalla ja jo heinäkuun alussa Savon prikaati piiritti Olavinlinnaa. Keisarinna Katariina II julisti 11.7.1788 sodan Ruotsille Olavinlinnan piirityksen takia. Kustaa III:n uhkavaatimus toimitettiin venäläisille vasta seuraavana päivänä: kuningas vaati Viipurin ja Haminan palauttamista ja rajan siirtämistä takaisin Kannaksen Siestarjoelle.³³

Ruotsin pääarmeija ylitti rajan 17.7.1788 kahtena kolonnana: 2000 miehen osasto eteni Haminan länsipuolelle Summan kylään ja 3500 miehen pääarmeija marssi Haminan pohjoispuolelle Husulaan.³⁴ Heinäkuun lopussa alueella oli jo noin 9000 miestä. Laivasto oli katkaissut Haminan ja Viipurin väliset yhteydet ja sen oli tarkoitus tulla avuksi Haminan linnoituksen valloitukseen. Myrsky pysäytti sen etenevän Haminan edustalle Ruotsinsalmeen.

Venäjän laivasto oli Kronstadtissa juuri lähdössä Turkin sotaan välimerelle, mutta se saikin jo 7.7.1788 käskyn etsiä ja tuhota Ruotsin laivaston.³⁵ Laivaston mukana olleet 6000 jalkaväkisotilasta, jotka oli alun perin tarkoitettu Albaniassa tehtävään maihinnou-suun, määrättiin nyt Ruotsin rintamalle.³⁶

17.7.1788 käyty Suursaaren meritaistelu päättyi ratkaisemattomana, mikä tarkoitti Ruotsin sotasuunnitelman epäonnistumista. Taistelun jälkeen Ruotsin laivasto vetäytyi Viaporiin korjaamaan vahinkoja ja hakemaan ammustäydennyksiä. Venäläiset onnistuivat saartamaan laivaston satamaan syksyyn asti. Haminan valtausyritys kaatui saaristolaivaston epäonnistuneeseen maihinnou-suun.³⁷ Osa pohjalaisista osallistui maihinnousuosastoihin Haminan Villniemessä ja Iitissä.³⁸ Myös Olavinlinnan piiritys jäi tuloksettomaksi ja Savon prikaatin joukot palasivat omille rajoilleen 21.8.1788.³⁹ Loppuvuodesta Pohjanmaan rykmentti kotiutettiin ruoduilleen.⁴⁰

Anjalan liitto

Sotatoimet jouduttiin keskeyttämään upseerien tyytymättömyyden takia. Tämä johtui siitä, että upseeriston mukaan valtakunta oli joutunut sotaan väärin perustein ja hyökkäyssota oli käynnistetty perustuslakien vastaisesti. Jo liikekannallepanovaiheessa monet maavoimien upseerit olivat pyytäneet eroa palveluksesta.⁴¹

Näin syntyi Anjalan liittona tunnettu upseeriston kapina. Tämän takia kuningas palasi Ruotsiin ja sodankäynti muuttui asemasodaksi Kymijoella. Loka-kuun lopulla armeijat asettuivat talvileireihin. Kapinaa lietsoi myös eversti Göran Magnus Sprengtpor-ten, entinen Savon prikaatin komentaja, joka oli siirtynyt Venäjään palvelukseen vuonna 1786. Hän vi-ritteli ajatusta tasavaltaisesta, riippumattomasta Suo- mesta.⁴²

Pääarmeijan komentaja Carl Gustaf Armfeldt ja kuusi suomalaisten joukko-osastojen upseeria allekir-

joittivat 9.8.1788 Liikalassa keisarinnalle nootin, jossa ehdotettiin rauhaa likimain samoin ehdoin, mitä kuningas oli aiemmassa uhkavaatimuksessaan esittä-nyt. Nootin toimitti perille Jan Anders Jägerhorn, jo-ka oli Sprengtpor-tenin hengenheimolainen ja käytti tilaisuutta hyväkseen ja sai yhdessä Sprengtpor-tenin kanssa Katariina II:n tarttumaan Suomen itsenäistä-misajatukseseen. Näin useimmat nootin allekirjoittajat eivät tienneet osallistuneensa kapinaan ja maanpetok-seen. Tämän jälkeen 12.8.1788 kaikkiaan 113 upsee-ria allekirjoitti Anjalan liittokirjan, joka puolusti Liik- kalan noottia ja perustuslakia sekä vaati valtiopäiviä koolla. Myöhemmin valaliittoon liittyi myös ruotsa- laisia upseereita.⁴³

Talven aikana kuningas kirjoitti Liikkalan ja Anja- lan kapinallisille pidätysmääräyksiä. Osa Liikkalan nootin ja Anjalan liittokirjan allekirjoittajista joutui vangiksi Tukholman lähelle Fredrikshovin linnaan.⁴⁴

Tykkijollan pienoismalli Kotkan merimuseossa. Pieni, nopealiikkeinen jolla kookkaine tykkeineen oli Ruotsinsalmen meritaistelussa tehokas alus. Miehistölle jolla ei antanut minkäänlaista suojaa merta ja säästä vastaan.

Rannikkolaivasto

Rannikkolaivasto oli merkittävässä roolissa koko Kustaa III:n sodan ajan. Suomessa saaristolaivasto, eli Viaporin eskaaderi, oli maavoimien alainen yksikkö, jonka ruotujakoiset laivamiehet tulivat Ahvenanmaalta ja Etelä-Suomesta.⁴⁵ Tykistöupseeri Augustin Ehrensvärd ja laiva-arkkitehti Fredrik Henrik af Chapman uudistivat saaristolaivaston aluskannan vuoden 1756 jälkeen.

Taistelulinjan rungon muodostivat neljä erikokoista soutufregatiksi takiloitua saaristolaivatyyppiä, jotka nimettiin Suomen maakuntien mukaan: Turuma (14 alusta), Udema (3 alusta), Hemmema (4 alusta) ja Pojama (4 alusta). Näiden lisäksi Chapman suunnittelei pienet ja ketterät tykkisluupit ja -jollat, joiden oli tarkoitus saartaa vihollisalukset, estää niiden liike ja tehdä tuhoa suurilla tykeillään.

Tykkisluupit olivat 20–22 m pitkiä ja niissä oli 10–12 airoparia soutamista varten, purjeet sekä isohkot tykit keulassa ja perässä. Ne muodostivat eräänlaisen saaristo-oloihin sovelletun kenttätykistön.⁴⁶ Kustaa III:n sodassa tykkisluupit pääsivät tositoimiin ja osoittautuivat niin menestyksellisiksi, että niitä rakennettiin sodan aikana noin 100 kpl lisää alkuperäisten 28 lisäksi.^{47 48}

Miehistölle avoin ja matala tykkisluuppi ei juuri tarjonnut suojaa merta ja sääitä vastaan, joten sairastuvuus näillä aluksilla oli poikkeuksellisen korkea. Tykkisluoppien miehistö koostui neljästä laivamiehestä, neljästä tykkimiehistä (yleensä vapaaehtoisia) ja noin 28–30 jalkaväkimiehestä, jotka toimivat myös soutajina. Jalkaväkimiehet koottiin useasta kompaniasta siten, että korkeintaan 4–7 miestä tuli samalta paikkakunnalta. Ilmeisesti näin haluttiin huolehtia siitä, ettei yhden aluksen uppoaminen tai tautiepidemia veisi mukanaan koko pitäjän ruotusotilaat.

Pohjanmaan rykmentti palveli kesän 1788 pääosin saaristolaivastossa. Jokilaaksojen miehistä ainakin 127 miestä oli komennettu miehistöksi erilaisiin aluksiin: tykkisluupeilla oli 45, fregatti Turunma Ragvaldilla 18, Turunma Ifvare Benlösillä 2, Pojama Disalla 1 sekä muonitus-, juomavesi ym. tukitoiminnoissa yli 10 miestä. Monet miehistä sairastuivat ja joutuivat sairaalalainvoimille tai lähetettiin rannikon kenttäsairaaloihin, yleensä Loviisaan. Jokilaaksojen miehistä kuoli kesän ja syksyn aikana ainakin 20. Vuoden 1788 aikana erotettiin palveluksesta 10 miestä.

Muutamia miehiä oli kesän ajan myös Suomen linnassa ja viisi miestä vartioi itärajaa Kajaanissa: #134 Eric Nord, #143 Johan Malm, #149 Matts Uhr, #4 Anders Biörk ja #33 Anders Bask. Heistä ainakin #33 Anders Bask viipyi Kainuussa myös yli talven, sillä hän sairastui maaliskuussa ja kuljetettiin

22.3.1789 Kuhmoniemen vartiopaikalta yli 40 kilometrin matka Kajaaniin.⁴⁹ Romppainen⁵⁰ on selvittänyt tarkemmin rajarauhan turvaamista Kainuun alueella Kustaa III:n sodan aikana.

Sotatoimet vuonna 1789

Vuonna 1789 Venäjä otti sotatoimissa aloitteen. Nyt Venäjällä oli aseissa yhteensä 31 000 miestä, joista Savon rintamalla yli 10 000 miestä.⁵¹ Pitkin kevättä venäläiset tekivät pieniä tunnusteluretkiä erityisesti Savonlinnan suunnalla. Näillä kahakoilla oli tarkoitus salata varsinaisen päähyökkäyksen suunta.

Keväällä Ruotsin armeijassa oli 23 642 palveluskelpoista miestä, joista noin 5000 oli sijoitettu saaristolaivastoon.⁵² Savon rintamalla suomalaisilla oli Savon prikaati, yhteensä viisi pataljoonaa, vahvennettuna Porin ja Pohjanmaan jalkaväkirykmenteillä, Karjalan ja Uudenmaan rakuunarykmenteillä ja tykkinenlaivueella sekä kaksi vapaakomppaniaa, yhteensä noin 5000 miestä. Pohjanmaan rykmentti oli sijoitettu Mäntyharjulle ja yksi komppania oli vielä tulossa rykmentin kuormaston kanssa Heinolasta.

Suomalaisten tukalaa tilannetta hankaloitti se, että venäläiset joukot olivat koossa ja heillä oli järvien rikkomalla alueella kolme vaihtoehtoista reittiä Savon valtaamiseen: Suomenniemen-Ristiinan, Puumalan tai Savonlinnan kautta. Suomalaiset taas valmistautuivat puolustamaan kaikkia näitä reittejä ja he olivat ”ulkokehällä”. Näin joukot olivat etäällä toisistaan, mikä vaikeutti huollon ja viestinnän järjestämistä. Aloite oli venäläisillä, joten he pystyivät keskittämään joukkonsa, mutta suomalaiset joutuivat jakamaan miehensä eri rintamalohkoille.⁵³

Venäläiset aloittivat etenemisensä kesäkuun alussa siten, että 7000 miehen päähyökkäys lähti eteläisintä Suomenniemen reittiä kohti Mikkeliä, 1800 miehen osasto keskistä reittiä kohti Puumalaa ja 2000 miehen itäinen osasto kohti Juvaa ja Rantasalmea.

Päähyökkäyksen suunnassa suomalaisten ensimmäinen etuvartioasema oli Ristiinan Kyyrössä, missä 430 miehen puolustusjoukko joutui vetäytymään ylivoimaisen vihollisen edessä. Joukkoa johtanut Savon jääkärien luutnantti asetui 80 miehen voimin puolustukseen Porrassalmen kapeikkoon pohjoispuolella sijainneelle harjanteelle. Paikka osoittautuikin oivaliseksi puolustusasemaksi ja sen hyväksyi myös paikalle saapunut Porin rykmentin komentaja eversti Jakob Carl Gripenberg, joka saapui paikalle illalla 12.6.1789. Kapealle harjanteelle keskitettiin kaikki saatavilla olleet voimat Mikkelin suunnalta, yhteensä noin 650 miestä.⁵⁴

Seuraavana päivänä salmessa käytiin ankara taistelu, jonka aikana venäläiset krenatöörit yrittivät

päästä rynnäköllä salmen yli suomalaisten aseisiin. Sanotaan, ettei niin kovaa tykkitulta oltu Suomen taistelutantereilla ennen koettu⁵⁵. Suomalaiset kuluttivat 19 tuntia kestäneessä taistelussa ampumatarvikkeensa loppuun, eli noin 60 000 kiväärinlaukausta (ja melkein kaikki napit takeistaan) ja 500 tykinlaukausta. Venäläiset ampuivat saman verran kiväärinlaukauksia ja ainakin kymmenkertaisen määrän tykinlaukauksia⁵⁶.

Taistelua johti Savon prikaatin päällikkö, eversti Kurt von Stedingk, jonka yliadjutanti Yrjö Kaarle von Döbeln kirjoitti päiväkirjaansa: ”*Suurrubtinaan henkikrenatööri-pataljoona teki hyökkäyksen. Se lähestyi aluksi joukkueittain, mutta siirtyi rivistöön, kun ehti tykkipatterimme lähelle. Everstiluutnantti Aminoff ei uskonut, että voisimme pitää asemamme ja sanoi minulle: 'Tähän on mahdoton jäädä. Nehän käyvät päälle pistimin ja ottavat meidät kaikki vangiksi.' Vastasin, että prikaatinkomentaja on käskennyt puolustautumaan siinä, joten meidän on vain tehtävä parhaamme ja odotettava tyynesti kohtaloamme.*”⁵⁷ Taistelun aikana myös von Döbeln sai osuman otsaansa, minkä takia hän piti loppuelämänsä ajan mustaa sidettä otsallaan.⁵⁸

Pohjanmaan rykmentti ratkaisi Porrassalmen taistelun, vaikka se ei ampunut laukaustakaan: Rykmentti oli juuri saapumassa omalle rintamalohekseen Mäntyharjulle, kun se sai tiedon tulevasta taistelusta. Rykmentti marssi Mikkelin kautta Porrassalmelle lähes 70 km matkan 21 tunnissa, viimeiset 10 km juosten! Rykmentin saapuessa kahden tykin kera taistelutantereele ”*liehuvin lipuin ja raikuvien soitoin*” oli vihollisen vetäydyttävä taistelusta.⁵⁹ ⁶⁰ Lohtajan komppania ei tullut Porrassalmelle asti, sillä se jätettiin Lahnamaahan turvaamaan rykmentin etenemistä.

Suomalaisten tappiot taistelussa oli neljä upseeri ja 32 miestä kuolleina sekä 13 upseeria ja 130 miestä haavoittuneina, joista neljäsosa kuoli myöhemmin. Venäläiset menettivät seitsemän upseeria ja 172 aliupseeria ja miestä kaatuneina sekä 15 upseeria, kolme lippujunkkaria ja 254 aliupseeria ja miestä haavoittuneina sekä 42 miestä vangittuna.

Voitolla oli joukkoihin suuri moraalinen vaikutus ja se nostatti riemun Suomessa ja koko Ruotsin valtakunnassa. Olihan se ensimmäinen laajamittainen Ruotsin armeijan saavuttama voitto venäläisistä sitten Pultavan taistelun vuonna 1709.

Viikkoa myöhemmin venäläiset kiersivät Porrassalmen ja valtasivat Mikkelin. Nyt pohjalaiset olivat rintamavastuussa Porrassalmella tien suunnassa, mutta venäläisten koukatessa Surnujärven ympäri rykmentti määrättiin vetäytymään Mikkeliin. Peräntyessään edelleen Joroisiin Pohjanmaan rykmentti

toimi jälkijoukkona ja kävi vielä joitakin kahakoita.⁶¹ Mikkeliissä sijainneet Savon prikaatin varastot ehdittiin siirtää turvaan ennen venäläisten läpimurtoa.

Venäläiset etenivät myös muilla Savon rintamalohekoilla: ylivoiman turvin venäläisjoukot löivät Pihlajalahden ja Puumalan puolustajat. Jälkimmäinen 618 miehen osasto jäi mottiin vihollislinjojen taakse, mutta se onnistui soutamalla ja purjehtimalla kiertämään Savonlinnan ja Punkasalmen kautta takaisin omien puolelle. Raskailla aluksilla tähän yli 200 kilometrin koukkaukseen kului kolmisen viikkoa.⁶²

Samaan aikaan pääarmeija eteni etelärannikolla kohti Haminaa ja Lappeenrantaa. Eteneminen kuitenkin tyssäsi Anjalan ja Värälän tasalle. Ruotsin sotalaivasto oli kokenut tappion Ahvenanmaan eteläpuolella. Saaristolaivasto suojasi pääarmeijaa Ruotsinsalmessa Kymijoen suulla, mutta joutui elokuussa vetäytymään Svartholmaan.

Taistelujen painopisteen siirtyessä etelärannikolle, alkoi Savon Prikaati vallata kotiseutujaan takaisin haltuunsa. Vastahyökkäys huipentui Parkumäen taisteluun 21.7.1789, jolloin suomalaiset onnistuivat koukkaamalla ja yllätyshyökkäyksellä lyömään venäläisosaston ja valtaamaan heidän tykistönsä ja kuormastonsa. Pääosa Pohjanmaan rykmentistä, 406 miestä, osallistui hyökkäyksen pääjoukkoon, joka koukkasi metsäuria myöten vihollisen selustaan. Taistelun alettua vasemmalla sivustalla hitaasti edenneet pohjalaiset joutuivat venäläisten tykkien raehaulitulen alla hetkellisesti sekasortoon, kun rykmenttiä komentanut majuri Oxenstierna ja muutamat muut upseerit haavoittuivat. Toisella sivustalla hyökännyt Porin rykmentti pelasti tilanteen raivokkaalla rynnäköllä suoraan venäläisten aseisiin. Pohjanmaan rykmentistä kaatui taistelussa 15 miestä ja haavoittui 18, joista viisi upseeria. Pyhäjoen komppaniasta kaatui ainakin sotilas #12 Stephan Mahlman ja #103 Vasilius Härffström haavoittui kuolettavasti. Monet haavoittuivat lievemmin ja saivat pitkäaikaisia vammoja.

Parkumäen taistelun jälkeen venäläisosasto ryhmittyi Laitaatsillan salmelle noin neljän kilometrin päähän Savonlinnasta länteen. Suomalaiset seurasivat vastarannalle. Tästä seurasi kolmen ja puolen kuukauden pituinen asemasotavaihe.

Venäläiset yrittivät tehdä 9.10.1789 yllätyshyökkäyksen salmen yli. Aluksi ruotsalais-/suomalaiset joukot joutuivat perääntymään. Pohjanmaan rykmentti ja Porin rykmentin II pataljoona olivat reservissä Aholahdessa parin kilometrin päässä ja ehtivät parahiksi paikalle hyökäten venäläisten sivustaan. Venäläiset saatiin kiivaassa pistintaistelussa painettua takaisin vastarannalle.⁶³

Kaikkiaan vuoden 1789 taisteluissa Porrassalmella, Parkumäessä ja Laitaatsillalla ja niissä saatuihin vammoihin kuoli yhteensä 11 jokilaaksojen miestä ja 18 sai eron.

Talveksi Pohjanmaan rykmentti sijoitettiin talvileiriin Parkumäelle ja sen itäpuolisiin kyliin tien varrelle ja Saimaan rannalle. Talvileirissä raivosi punatauti ja tappoi useita sotilaita.⁶⁴ Pohjanmaan rykmentistä löytyi parikymmentä kokenutta laivakirvesmiestä, jotka olivat liian sairaita kenttäpalvelukseen, mutta heidät määrättiin edistämään uusien tykkiveneiden rakentamista⁶⁵.

Osa sotilaita, ilmeisesti haavoittuneita, palasi loppuvuoden aikana myös kotikonnuilleen. He toivat mukanaan tarttuvan kuumetaudin, johon liittyi punertavia näppylöitä, eli ilmeisesti punataudin. Oulun prikaatin välskärinä toiminut Herman Carger kirjoitti asiasta maaherralle hätääntyneenä 12.1.1790.⁶⁶ Hän oli viittä Pyhäjoen kirkkoherran Westzinhiuksen asiasta laatimaan muistioon, jonka mukaan ainakin 114 henkilöä oli jo sairastunut ja useita kuollut. Kirkkoherra ja lukkari olivat vierailleet useimpien luona jakamassa lääkettä ja muita hoito-ohjeita. Carger peräsi apua lääketoimituksiin, pikaista tiedottamista kirkossa kuuluttaen ja selvitystä Kuninkaalliseen Lääketieteelliselle Komitealle

Sotatoimet vuonna 1790

Kevään tultua Ruotsin maajoukot hyökkäsivät prikaatin voimin kohti Lappeenrantaa ja voittivat Utinkankaan taistelun 29.4.1790. Savon prikaati torjui venäläiset Pirttimäellä 5.5.1790, minkä jälkeen taistelut jatkuivat asemasotana.

Sodan ratkaisu tapahtui Ruotsinsalmen toisessa meritaistelussa 9.–10.7.1790, missä ruotsalaisten 264 alusta ja yli 14 000 miestä löivät venäläisten yli 200 alusta ja 14 000 miestä.⁶⁷ Tämä oli Pohjoismaiden merihistorian suurin taistelu. Ruotsalaiset menettivät taistelussa yhteensä 181 miestä kuolleina ja 123 haavoittuneina sekä yhden Uudenmaa-luokan fregatin ja kolme tykkipurttia. Venäläisten tappiot olivat noin 3000 miestä kuolleen ja haavoittuneena, lähes 6500 miestä vankeina, 53 erikokoista alusta vallattuna tai uponneena mukanaan 1452 tykkiä, 332 miinaa, 33 mörssäriä ja haupitsia sekä 7 maatykkiä.⁶⁸

Pohjanmaan rykmentti oli yhdessä Porin rykmentin kanssa Savonlinnan länsipuolella Kallislahdessa valvomassa venäläisten liikkeitä Savonlinnan seudulla. Rauhallisemmat ajat käytettiin miehistön kouluttamiseen.⁶⁹ Kemin komppania oli alistettuna Karjalan prikaatille Tohmajärvellä ja Ilmajoen komppania osallistui vähäiseen taisteluun Sulkavalla. Ainakin

osa Pohjanmaan rykmentistä marssi vahvistukseksi Puumalan Pirttilahteen, mihin osasto ehti ajoissa torjumaan venäläisten hyökkäyksen.⁷⁰

Kala-/Pyhäjokilaaksojen miehistä kuoli kesän aikana 19 ja 13 erotettiin. Kaikkiaan jokilaaksojen sotilaita kuoli kolmen vuoden aikana 50 ja yli 40 erotettiin, eli sodan seurauksena jouduttiin 2/3 miehistä vaihtamaan.

Sota päättyi 14.8.1790 Värälän rauhaan. Lauantaina 21.8.1790 järjestettiin puolenpäivän aikaan Värälässä suuri paraati, mihin osallistuivat kaikki paikalla olleet joukko-osastot (Pohjanmaan rykmentti ilmeisesti ei).⁷¹ Jokaiselle miehelle piti varata 20 laukausta kunnialaukauksia varten. Kustaa III:n tavoitteet itärajan siirtämiseksi takaisin vanhalle paikalleen eivät toteutuneet. Pohjanmaan rykmentti lähti paluumarsille 10.9.1790.

Sota herätti voimakkaita tunteita myös siviiliväestössä: Oulussa kaupungin asukkaat keräsivät vapaaehtoisen avustuksen sodassa kuoliaaksiammuttujen Pohjanmaan rykmentin sotilaiden leskille ja lapsille.⁷² Tätä avustussummaa haluttiin käytettiin; esimerkiksi Pyhäjoen nimismies Wunsch esitti vuonna 1794 avustuksen myöntämistä korpraali Höijerin leskelle ja neljälle alaikäiselle lapselle.⁷³

1.10. Linnoitustöissä 1793–1796

Kustaa III:n sodan jälkeen Pohjanmaan rykmentti sai olla pääosin ruoduillaan Suomen sotaan asti. Linnoitustöihin rykmentti komennettiin taas vuosina 1793–1796.⁷⁴

Vuonna 1793 rykmentin pääosa oli linnoittamassa Hankoniemen edustalla olevia saaria. Ilmeisesti jokilaaksojen miehiä oli Hankoniemessä vain yhdeksän, joista osa jäi sinne myös talveksi. Suurempi joukko, eli 41 miestä, oli linnoitustöissä Elimäen Villikkalassa.

Vuonna 1794 jokilaaksoista oli yksi mies edelleen Hankoniemessä ja 3 miestä Hämeenlinnassa. Vuonna 1795 miehiä komennettiin linnoitustöihin taas enemmän: 66 miestä oli Hankoniemessä ja 8 miestä Hämeenlinnassa.

1.11. Sotavalmiuden nosto 1796

Vuonna 1796 tilanne kiristyi Venäjän kanssa ja suomalaiset joukot koottiin valmiustilaan. Pohjanmaan Rykmentin komentaja Gustaf von Nummers lähetti 1.4.1796 kiireellisen liikekannallepanokäskyn Oulun maaherralle.⁷⁵ Samalla Nummers valitti, että rykmentin rahakirstu oli tyhjä ja Tukholmasta täydennyksen saaminen kestäisi liian kauan, joten hän pyysi maaherraa lainaamaan rahaa sotamiesten palkkaa, kuormahevosten ja ruokatarvikkeiden ostamista sekä muita marssin aiheuttamia kuluja varten.⁷⁶

Pohjanmaan rykmentti marssi Hämeen läänin Koskelle. Kokoontumispaikalla rykmenttiin iski jokin tautiepidemia ja ainakin 14 jokilaaksojen miestä joutui Etolan sairaalaan. Pian tilanne kuitenkin rauhoittui ja puolet rykmentistä sai palata ruoduilleen ja loput komennettiin jälleen linnoitustöihin Viaporiin, Svartholmaan, Hankoon, Hämeenlinnaan ja Villikkalaan. Jokilaaksojen miehistä 16 oli kesän Hämeenlinnassa, kolme Hankoniemessä ja yksi Helsingissä.

Oravaisten Historiallisen yhdistyksen sotilaita taistelun tiimellyksessä Koljonvirran taistelunäytöksessä 16.6.2007.

1.12. Suomen sota 1808–1809

Ranskan vallankumouksen (1789) jälkeen Euroopassa kuohui: muissakin maissa oli levottomuuksia ja vallankumoussotia. 1700-luvun lopulla Ruotsilla oli pitkään hyvät välit Venäjän ja Englannin kanssa. Havtellessaan Tanskan hallussa ollutta Norjaa itselleen Ruotsi pyrki yhteistyöhön myös Ranskan ja Napoleon Bonaparten kanssa. Pikku hiljaa Ruotsin ulkopolitiikka muuttui ranskalaisvastaiseksi ja välit katkesivat kokonaan vuonna 1804. Seuraavana vuonna Ruotsi julisti sodan Ranskalle ja joutui jälleen keskelle eurooppalaista suursotaa.

Tilisin rauhansopimuksessa 9.7.1807 Venäjän Aleksanteri I ja Ranskan Napoleon I sopivat keskinäisestä rauhasta ja samalla he liittoutuivat Englantia vastaan. He painostivat myös muut Euroopan maat kaan Englannin mannermaasulkemukseen katkaistamalla maahan diplomaattiset ja kaupalliset suhteensa. Venäjän tuli suostutella myös Ruotsi mukaan kaupasaartoon, mihin Ruotsi ei suostunut. Tämän johdosta Venäjä alkoi keskittämään joukkojaan Suomen rajalle marraskuusta 1807 alkaen. Viimein Napoleonin painostuksesta käynnisti Aleksanteri I sodan Ruotsia vastaan samalla, kun Tanska uhkasi Ruotsia etelästä.

Saatuaan tiedon sodanuhasta Suomen joukkojen ylipäällikön sijainen kenraaliluutnantti Carl Nathanael af Klecker pani omatoimisesti käyntiin liikekannellepanon 1.2.1808 ilman Tukholmasta tulleita käskyjä.

Talvinen sota oli Ruotsin kannalta hankala, sillä se ei voinut käyttää laivastoaan. Kuningas Kustaa IV Adolf määräsi maajoukot perääntymään kohti Oulua taisteluja välttämällä ja odottaen näin kevättä ja vesien avautumista. Laivaston saapuessa piti myös maajoukkojen marssia takaisin etelään. Laivaston tueksi odotettiin myös Iso-Britanian laivasto-osastoa. Strategiaan kuului myös se, että Viaporin linnoituksen tuli pitää pintansa pari kuukautta piiritetynä.

Suomessa oli tuolloin suomalaisia ja ruotsalaisia sotajoukkoja yhteensä noin 15 000 miestä, lisäksi aseisiin saatiin 4000 miestä nostoväkeä⁷⁷. Heistä vajaat 7000 miestä oli sijoitettu Viaporiin ja 700 miestä Svartholmaan. Helmikuun loppuun mennessä oli itärajalle Kymijokivarteen saatu keskitettyä neljä jalkaväkirykmenttiä ja kaksi tykistöpatteria, yhteensä 6700 miestä.

Venäläiset siirsivät rajan tuntumaan kolme divisioonaa: kenraali Tutškov I:n johtama 5.divisioona, kreivi Kamenskin johtama 17.divisioona ja ruhtinas Bagrationin johtama 21.divisioona, aseettomat miehet mukaan lukien yhteensä 24 000 miestä.

Perääntyminen pohjoiseen

Venäläiset ylittivät rajan Kymenlaaksossa 21.2.1808 kahden divisioonan ja 17 000 miehen voimin. Kolmas divisioona suuntasi Savoon. Suomalaisten perääntyessä venäläiset etenivät kahta reittiä: ruhtinas Bagrationin 5000 miehen osasto kohti Hämeenlinnaa ja Pohjanmaata sekä Tutškovin 3000 miehen osasto kohti Kuopiota ja Savoa.⁷⁸

Taistelut jäivät vähäisiksi kahakoiksi suomalaisten perääntyessä kohti pohjoista. Perääntyminen tapahtui nopeasti ja suomalaiset marssivat Vaasaan 37 kilometrin päivävahtia, kun normaalisti edettiin parikymmentä kilometriä päivässä⁷⁹. Kuukaudessa venäläiset oli vallanneet Turun ja viikkoa myöhemmin he olivat jo Uudenkaarlepyyn seudulla. Kalajoella venäläiset saapuivat ensimmäisen kerran huhtikuun alussa⁸⁰.

Pohjanmaan rykmentin henkipataljoona (myöhemmin I pohjalaispataljoona) ja 2.majurin komppania (ent. Lohtajan komppania) kokoontuivat Jalasjärvelle ja lähtivät sieltä marssimaan 27.2.1808 kohti itärajaa. Näin 2.majurin komppania tuli liitettyksi vahvennuksena I pataljoonaan sodan loppuun asti. I pataljoonan päästyä 3.3.1808 Hauholle olivat suomalaiset joukot vetäytyneet jo Hämeenlinnan tienoilta. Hauholla I pohjalaispataljoona liitettiin Adlercreutzin johtamaan prikaatiin, joka jatkoi vetäytymistään kovassa pakkasessa. Tampereella prikaati jakautui kahtia: pääosa jatkoi Porin kautta kohti Kokkola ja pienempi osasto, mukanaan I pataljoona, jatkoi Jalasjärven kautta Kokkolaan, mihin se saapui 29.3.1808.

Pohjanmaan rykmentin everstiluutnantin pataljoona (myöhemmin II pohjalaispataljoona), mihin kuuluivat nyt Pyhäjoen, Everstiluutnantin ja Kemin komppaniat, kokoontui Raaheen ja lähti 4.3.1808 marssimaan rantatietä pitkin kohti Uusikaarlepyyt ja Lapuaa. Saatuaan tiedon pääarmeijan vetäytymisestä II pataljoona marssi Kokkolaan liittyen pääarmeijaan muutamaa päivää ennen I pataljoonan saapumista.

Huhtikuun alussa armeija jaettiin viiteen prikaatiin, joihin kuhunkin tuli noin 2000 miestä sekä kuusi kuuden naulan ja kaksi kolmen naulan rautakanuunaa. Pohjanmaan rykmentin I pataljoona liitettiin Adlercreutzin johtamaan 2.prikaatiin ja II pataljoona eversti Sandelsin johtamaan 5.prikaatiin.⁸¹

Huhtikuussa armeija jatkoi vetäytymistä Kokkolasta pohjoiseen pitkin rantatietä 2.prikaatin toimissa jälkiosastona. Venäläiset saivat vahvennuksia Savon rintamalta ja seurasivat tiiviisti prikaatin vetäytymistä.

Siikajoen ja Revonlahden taistelut

I pohjalaispataljoona sai tulikasteensa 17.4.1808 Siikajoella. Ylivoimainen kasakkaosasto oli aamulla hyökännyt jälkijoukkona olleen Porin rykmentti kimppuun ja ahdistanut sen kohti pohjoista. Armeijan tykistö ja kuormasto olivat ruuhkautuneet Siikajoen kirkonmäelle joenylityspaikan kohdalle.

Puolenpäivän jälkeen 2.prikaatin komentajaksi Pyhäjoella nimitetty eversti G. von Döbeln sai käskyn suojata joen ylittämistä. Hän sijoitti Porin rykmentin henkikipataljoonan tien suunnassa ensimmäiseksi ja muut pataljoonat sen taakse. I pohjalaispataljoona oli aluksi reservinä kirkonmäellä.

Venäläiset hyökkäsivät porilaisten vasenta siipeä vastaan ja levittäytyivät sieltä joen rantaan saakka. I pohjalaispataljoona torjui venäläisten kohti kirkonmäkeä tekemän koukkausyrityksen. Iltapäivällä viiden jälkeen 2.prikaati pääsi irtautumaan taistelusta ja marssi yön aikana Lumijoelle.⁸²

Tämä viivytystaistelu antoi Adlercreutzille aikaa kutsua Turun ja Hämeen rykmentit takaisin ja ryhmittää ne joen pohjoisrannalle. Iltahämärässä Adlercreutz löi venäläiset tuorein voimin.

Taistelu oli kiivas – pohjalaispataljoonan miehillä oli taistelun jälkeen jäljellä yhteensä 45 patruunaa.

Pitkän vetäytymisen jälkeen Siikajoen taistelu valoi uskoa joukkoihin. Armeijan perääntyminen päättyi ja jo viikkoa myöhemmin venäläiset lyötiin myös Revonlahdella.

Takasin etelään

Siikajoen ja Revonlahden taistelujen jälkeen venäläiset vetäytyivät Kokkolaan ja kesäkuun puolivälin jälkeen edelleen Vaasaan jälkijoukkojen jäädessä Uusikaarlepyyhin.

2.prikaati pysytteli Pattijoella kesäkuun puoliväliin asti, minkä jälkeen se lähti etenemään kohti etelää ja saapui 23.6. Uusikaarlepyyn pohjoispuolelle. Nyt joukkojen huolto voitiin jo hoitaa Ruotsista laivoilla.

Kaupunkiin jätetty venäläisten jälkijoukko oli tarkoitus lyödä neljältä suunnalta tehtävällä hyökkäyksellä. I pohjalaispataljoona vahvennettuna Uudenmaan rykmentin pataljoonalla sai tehtäväkseen ylittää joen kaupungin eteläpuolella ja sulkea Vaasaan johtava tie. Metsien kautta koukaten taisteluosasto pääsi joelle, mikä ylitettiin paikallisten rakentamien ruuhien ja lauttojen avulla. Tielle päästyään osasto lähti etenemään kohti kaupunkia, mutta kohtasi tykistöllä vahvennetun vihollisosaston noin puoli kilometriä ennen Juuttaan tienhaaraa.

von Döbelnin osaston oli tarkoitus sulkea kaupungin itäpuolella ollut silta, mutta vaikean maaston takia se myöhästyi. Pääjoukon aloitettua hyökkäyksensä venäläiset vetäytyivät kaupungista ja sytyttivät sillan tuleen. Pohjalaispataljoona juuttui taisteluun Juuttaan tienhaaraan, eikä pystynyt estämään venäläisten vetäytymään Vaasaan.

Siikajoen taistelun muistomerkki Siikajoen kirkkomaan vieressä.

Kuva poistettu, käyttöoikeus hankittu
vain alkuperäiseen kirjaan

Siikajoen taistelu. Taistelun alkuvaiheessa venäläiset (punainen) ja ruotsalaiset (punainen) ryhmittivät Siikajoen vanhan uoman molemmin puolin. Näissä asemissa eversti G. von Döbelnin 2.prikaati onnistui pidätellä venäläisiä niin kauan, että kuormastot saatiin joen yli turvaan ja Lumijoen tiellä etäämmällä olleet joukot saatiin kutsuttua hätiin. Döbelnin peräännyttyä joen yli ryhmittivät joukot Siikajoen molemmin puolin. Illan hämärässä venäläiset lyötiin tuorein voimin. Tähän päättyi armeijan perääntyminen sillä erää. Kuva: Museovirasto

2. Pohjanmaan rykmentti ulkona maakunnasta <<> Ruutusotilaat Kala- ja Pyhäjokilaaksoissa 1733–1809

Kolmen Revonlahden taistelussa kuolleen venäläisen hautapaikka nykyisen 8-tien varressa Hummastinvaarassa Raviradantien kohdalla, noin 7 km Lappasten liittymästä Ouluun päin. ”Tässä lepää 3 venäläistä kenraali Buladoffin Revonlahden taisteluissa 27/IV 1808 hajalle löödyistä joukoista.”

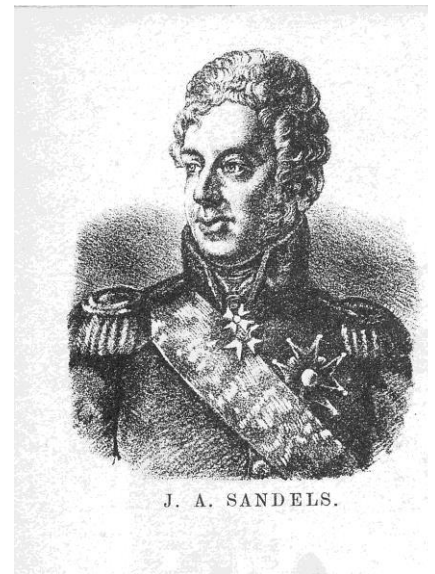
Revonlahden taistelun muistomerkki. ”Alt alennuksen, epätoivostaan nous’isäin maata kansa suojaamaan.”

C. J. ADLERCREUTZ.

G. C. v. DÖBELN.

J. A. SANDELS.

2. Majurin (ent. Lohtajan) komppania kuului Suomen sodassa Pohjanmaan rykmentin henkipataljoonaan ja C. J. Adlercreutzin, myöhemmin G. C. von Döbelnin, johtamaan 2. prikaatiin. Pyhäjoen komppania kuului Pohjanmaan rykmentin everstiluutnantin pataljoonaan ja J. A. Sandelsin johtamaan 5. prikaatiin. Kuvat lehtisessä ”Kuvia Wänrikki Stoolin Tarinoihin”.

Ylioppilas Eric Gustaf Ehrström kuvaa päiväkirjassaan armeijan marssia siviilin silmin⁸³: ”Kun seuraa armeijaa, näkymät ovat aivan erikoiset laatuaan, ja kaikkea tapahtuu varsin omalaatuisten tunnelmien vallitessa. –Kas, tuolla etäällä metsikön takana liehuu pieni punainen, tuolla valkoinen, tuolla keltainen lippu. Tuolla välkkyä aurinkoa vasten vartiomiehen kiväärin pistin. Tuossa, lähempänä, näkyy Pataljoona, jota seuraamme; ylinnä kannetaan Rykmentin lippuja, sitten näkyy sotilaiden kiväärejä ja niiden välissä loistaa siellä täällä keltainen upseeritöyhtö. Nyt marssimme obi siniseen, nyt harmaaseen, nyt vihreään univormuun pukeutuneen joukon obi. –Heti meidän perässämme tulee pataljoonan kuormasto kehoine kuormavevosineen, huoine kuormakuskeineen ja vanhoine kuormarattaineen. Tuolla kauempana näkyy eskadroona Karjalan Rakuunoita pyöreine, raudoitettuine kypärineen ja vanhanaikaisine univormuineen ja tämän Kaarle XII:n aikaa edustavan esimerkin jäljessä Uudenmaan Rakuunarykmentti uusine univormuineen ja korkeine valkoisine töyhtöineen; ja kauimpana maellä näkyy muutamia tykkejä punaisine lippuineen, suuntaajinaan tummansinisien univormuineen ja leveisiin messinkiyöreihin sonnustautuneita tykkimiehiä.”

Ehrström kuvaa seikkaperäisesti myös Lapuan taistelua⁸⁴: ”Musiikki kaikui voimakkaana, sotilaat odottivat kärsimättöminä. –Pam! Kuului kauheasti jymisevä paukahdus, musiikkia ei enää erottanut lainkaan. –Muskettien yhteislaukauksia toinen toisensa perään, pian ei kuulunut muuta kuin pamahduksia pamahdusten päälle, väliin jyskivien tykinlaukausten voimistamina, ja taukojen aikana joka taholta kuului kauheaa kirkunaa ja huutoa. Savua alkoi jo kertyä, ei kuitenkaan vielä kylliksi peittämään kentän veristä näkymää. –Tuolla Husaari ja Rakuuna ryntäsivät kuin villieläimet toistensa kimppuun –tuolla kasakka heilautti pitkää keihästään ja syöksi sen uskomattoman äkillisesti ruotsalaisen rintaan, mutta pian myös hänet itsensä syöstiin hevosen selästä pitkälleen maahan, lävistettynä, höyryävä veri virtasi hänen haavastaan, värjäsi vihollisen miekan ja tahri hänen vaatteensa. –Tuolla yksi soturi vaipui kuulun kaatamana, tuolla toinen, tuolla muuan valitti poikkiammuttua jalkaansa, tuolla toinen silvottua kättään. –Tuolla mies ryömi hullun lailla ympäriinsä ja heitti henkensä kasvat kauhistuttavasti vääristyneinä. –Ja nyt – kaikki lojuivat meidän tykkiemme sekasortoon saattamien venäläisjoukkojen talleamena. ... Voittoisa Armeijamme järjestäytyi taistelukentälle, keräsi kaatuneiden toveriensä ruumiit, hautasi ne kaikuvaan musiikkiin säestyksellä, laski aseensa jalalle ja yhtyi Te Deum -virteen sekä päätti näytelmän jymisevin tykinlaukauksin ”

Uusikaarlepyyn valtauksen jälkeen 2.prikaati eteni kohti Vaasaa, I pohjalaispataljoona oli kärjessä. Oravaisten jälkeen pataljoona sai tehtäväkseen suojata armeijan oikeaa sivustaa. Pataljoona eteni Vähäkyröön ja edelleen Isokyröön 14.7.1808 Samana päivänä käytiin voittoisa Lapuan taistelu, johon I pohjalaispataljoona ei osallistunut. 23.7.1808 pataljoona eteni Ylistaron ja Ilmajoen kautta Kurikkaan.

24.7.1808 I Pohjalaispataljoonalle annettiin vahvistukseksi Porin rykmentin henkipataljoona ja kaksi päivää myöhemmin osasto miehitti Kauhajoen kirkonkylän ja eteni Karijoen suuntaan. 28.7.1808 venäläiset hyökkäsivät takaisin ja pataljoona joutui vetäytymään Kauhajoelle, missä käytiin seuraavana päivänä lyhyt Parjakannevan taistelu. Taistelu epäonnistui heikon yhteistoiminnan takia, koska pataljoonien komentajien välillä oli kitkaa. Tämän jälkeen osasto vetäytyi Kurikkaan.

Heinäkuun lopussa suojaamistehtävään määrättiin koko von Döbelnin johtama 2.prikaati. 2.8.1808 prikaati eteni Kauhajoelle, mihin sen käskettiin jäädä aseisiin. Venäläiset hyökkäsivät 10.8.1808 aamuyöllä noin kello 0300 2.prikaatin vasemmalla siivellä olleita kolmea pohjalaiskomppaniaa vastaan, minkä hyökkäyksen pohjalaiset torjuivat. Samaan aikaan venäläisten pääjoukot hyökkäsivät oikeaa siipeä vastaan, mutta reservin turvin tämäkin hyökkäys torjuttiin.

2.prikaati eteni 17.8.1808 Kauhajoelle ja I pohjalaispataljoona tuli Nummijärvelle, noin 20 kilometriä Kauhajoelta kaakkoon. Pataljoonalla oli vahvennukseksi porilaispataljoona, 98 vaasalaista nostomiestä ja 26 Uudenmaan rakuunaa. Nummijärven itäpuolella osastoa vastaan hyökkäsi 28.8.1808 noin 1500 miehen venäläisosasto. Kahden tunnin taistelun jälkeen pataljoona teki vastahyökkäyksen ja venäläiset joutuivat vetäytymään.

Taistelun jälkeen I pohjalaispataljoona vedettiin Kauhajoelle. Venäläisten yleishyökkäys aiheutti sen, että pataljoona sai ylempää ristiriitaisia käskyjä ja se joutui marssimaan paikasta toiseen. 1.9.1808 se osallistui lyhyeen taisteluun Kauhajoella.

Rahvas nousee vastarintaan

Kun tieto Siikajoen ja Revonlahden voitoista ja venäläisten perääntymisestä kohti etelää, syntyi toivo maan vapauttamisesta. Nälkäiset talonpojat huomasivat venäläisten sotilaiden olevan yhtä uuvuksissaan ja nälissään kuin he itsekin. Huhtikuun lopulla talonpojat huomasivat voivansa vaikuttaa asioiden kulkuun ja ryhtyivät vastarintaan.

Oulun maaherra Lange kielsi auttamasta venäläisiä ja armeijan ylipäällikkö Klingspor kehotti tuottamaan viholliselle ”*kaikkeaa mahdollista haittaa ja vahinkoa*”.⁸⁵

Tämä kehoitus luettiin myös alueen kirkkoissa. Kehotuksen mukaisesti 200–300 Kalajoen, Himangan ja Lohtajan miestä tarjosi apuaan Klingsporille, mutta hän ei tätä tarjousta huolinut.⁸⁶ Osa miehistä päätti ruveta itse toimiin ja toukokuun alussa osasto lähti sisämaahan tavoitteenaan kaapata venäläisten huoltokuljetuksia. Osasto kulki metsäteitä pitkin Ylivieskan, Nivalan, Haapajärven ja Pihtiputaan kautta Viitasaarelle. Joka kylästä joukkoon liittyi lisää miehiä, lähinnä maaseudun köyhälistöä, kerjäläisiä, työttömiä renkejä ja tilattomia torppareita. 13.5. 1808 joukko oli kasvanut ja lähestyi Saarijärven kylää, missä maantiellä kirkon luona venäläinen muonakuormasto piti lepotaukoa. He piirittivät kuormaston aseinaan viikatteet, seipäät, puukot ja muutama hyljepysy. Venäläiset olivat kuitenkin saaneet vihiä ylläköstä ja yllättivätkin hyökkääjät tulellaan. Miehet pakenivat takaisin rannikolle.^{87 88}

Italialainen markiisi Paulucci oli venäläisten palveluksessa. Hän oli tuomassa viestiä Pietarista Kuopion kautta kenraali Bulatoville, jonka piti olla lähellä Oulua. 6–7 peninkulmaa ennen Oulua hän sai tiedon Revonlahden taistelusta, missä Bulatov oli jäänyt vangiksi. Tämän jälkeen Paullucci lähti pyrkimään kohti rannikkoa. Oulaisissa hän tapasi 30.4.1808 viitisentoista Donin kasakkaa, jotka olivat jääneet saarroksiin, koska rantatie oli jo ruotsalaisten hallussa Pyhäjoelle saakka. He lähtivät kiertämään etelän kautta rannikolle, mutta saapuessaan Kalajoelle heitä vastassa oli 200 miehen joukko talonpoikia metsästyskiväreineen. Venäläiset etenivät Rautioon talonpoikien ajaessa heitä takaa. Siellä venäläiset yrittivät jäädä lepäämään, mutta talonpojat ajoivat heidät taas liikkeelle. Talonpojat olivat sulkeneet Himangalle vievän tien, joten venäläiset joutuivat ratsastamaan polkuja pitkin rannikolle ja viimein hajautumaan välttääkseen kiinnijäämisen.⁸⁹

5.5.1808 päätti Iisalmessa joukko miehiä entisen kenraalin ja maaherran Carpelanin johdolla tehdä vaarattomaksi kylän pohjoispuolella opettaja Gummeruksen talossa majailleen 17 miehisen venäläisvartioston. Talonpojat piirittivät talon, ryntäsivät sisään ja nujersivat unentokkuraiset sotilaat. Yllättäen muutaman tunnin kuluttua tuli etelästä venäläisten heinäkuljetus venäläisen kapteenin ja kymmenen sotilaan suojaamana. Kiivaan käsikähmän jälkeen talonpojat joutuivat pakenemaan. He kuitenkin kokoontuivat uudelleen ja löivät venäläiset uuden ylläköllä. Tämän jälkeen he ottivat haltuunsa ison viljavaraston. Nelisenkymmentä venäläistä otettiin vangiksi, kaksi kuoli. Talonpoikien joukoissa maanmittari Boisman haavoittui ja opettaja Gummerus sai surmansa.⁹⁰

Oravaisten ratkaisutaistelu

Venäläisten uudeksi komentajaksi määrättiin kreivi N.M. Kamenski, joka venäläisille tuoreita vahvistuksia: hänen tuli ajaa ruotsalaiset Torniojoen taakse 10 000 jalkamiehen, 1200 ratsumiehen ja 38 tykin voimin. Vastassaan hänellä oli Klingsporin 10 000 jalkamiestä, 500 ratsumiestä ja 37 tykkiä.⁹¹

Syyskuussa Ruotsin armeija joutui jälleen vetäytymään. Ensin aikomuksena oli laivata joukot Ruotsiin, mutta laivoja ei ollut tarpeeksi. Taas oli marssittava kohti Oulua.⁹² I pohjalaispataljoona marssi Ilmajoen ja Ylistaron kautta Vähäkyröön, missä se yhtyi päävoimiin. Täältä matka jatkui Oravaisiin, missä käytiin 14.9.1808 sodan verisin taistelu.

Alun perin Oravaisissa oli tarkoitus vain viivyttää vihollista. Taisteluun osallistui osia kaikista viidestä prikaatista, yhteensä noin 7000 miestä, joista vain kolmasosa oli suomalaisia. I pohjalaispataljoona oli aluksi reservinä, mutta heitettiin pian pahoja menetyksiä kärsineen Västerbottenin rykmentin tilalle.

Adlercreutz hyökkäsi ja venäläiset joutuivat perääntymään, mutta parin tunnin taistelun jälkeen he saivat 1200 miehen vahvistuksen ja pääsivät puolestaan niskanpäälle. Pienen hengähdystauon jälkeen venäläiset aloittivat uuden hyökkäyksen auringon laskiessa. Viimeisten reservien avulla tilanne saatiin torjuttua, mutta patruunoiden loputtua taistelua jatkettiin pistimin käsikähmässä. Iltamyöhällä Adlercreutzin joukkojen onnistui irtautua taistelusta. Ruotsin armeija menetti taistelussa yhteensä 740 miestä. I pohjalaispataljoonasta kuoli yhdeksän, haavoittui 20 ja joutui vangiksi 89 miestä.

Oravaisten taistelun jälkeen armeija jatkoi vetäytymistään. Lohtajalla allekirjoitettiin 20.9.1808 aseleposopimus, jonka mukaan tulitaukolinja kulki Himangalta Lestijärven kautta Iisalmeen. Tässä vaiheessa molemmat armeijat olivat uupuneita, huonokuntoisia ja väsyneitä. Von Döbeln määrättiin 1.10.1808 Ahvenanmaalla olleiden joukkojen komentajaksi ja 2.prikaatin komentajaksi määrättiin everstiluutnantti Enoch Furuhielm.

Oravaisten taistelun muistomerkki. ”Pyhitetty Oravaisten kentillä 14 p:nä syyskuuta 1808 kaatuneiden sotilaiden muistolle. Walansa eestä ja isäin maan kaatuneet urhot nyt uneksii, waan sankarein muisto elää rakkaana päivihin viimeisiin.”

Pyhäjoen komppanian osana 5.prikaatia

Huhtikuussa 1808 armeija jaettiin Kokkolassa viiteen prikaatiin. Eversti Sandelsin johtamaan 5.prikaatiin kuuluivat Pohjanmaan rykmentistä everstiluutnantin pataljoonasta Pyhäjoen, everstiluutnantin ja Kemin komppaniat (jatkossa II pohjalaispataljoona), Vaasan rykmentti, Oulun pataljoona, Kajaanin pataljoona, Länsipohjan rykmentti, Savon rykmentistä yksi pataljoona Savon jääkäreitä, eskadroona Karjalan rakuunoita ja armeijan laivaston värvätyt. Pohjanmaan rykmentin everstiluutnantin pataljoonan komentaja everstiluutnantti C. Silverhielm siirrettiin Sandelsin esikuntaan ja II pataljoonan komentajaksi määrättiin majuri von Essen.

5.prikaatin pohjalaisjoukot marssivat Kokkolasta suoraan Ouluun, missä ne liittyivät rykmentin savolaisjoukkoihin. II pohjalaispataljoona majoittui ensin Limingan seudulle ja 22.4.1808 lähtien Oulunsaloon. Pataljoona sai tehtäväkseen suojata prikaatin oikeaa sivustaa. Osia pataljoonasta oli sijoitettu Hailuotoon,

missä se torjui venäläisten ratsuväen hyökkäyksen. Sandels sai 28.4.1808 käskyn marssia Rantsilaan. Siellä hän sai tiedon Pulkkilaa saapuneesta noin 500 miehen venäläisosastosta. Sandels päätti 1.5.1808 tuhota venäläisosaston hyökkäämällä kahdesta suunnasta: noin 350 miehen osasto, mukanaan 200 Pohjanmaan rykmentin miestä, eteni metsien kautta Pulkkilan eteläpuolelle katkaistakseen venäläisten peräntymistien. Pääjoukon oli tarkoitus hyökätä suoraan tien suunnasta. Koukkaus kuitenkin epäonnistui, sillä osasto kulki liian läheltä Pulkkilan kirkonkylää ja heidät havaittiin. Paljastuttuaan osasto hyökkäsi suoraan kirkonkylään vallaten muutaman talon. Osaston onnistui katkaista venäläisten peräntymistie Sandelsin pääjoukon hyökätessä. Taistelu päättyi venäläisten antautumiseen. Suomalaisista kaatui taistelussa 67 miestä, joista 16 pohjalaispataljoonasta.

Toukokuun alkupuolella 5.prikaati kaappasi venäläisten huoltokuljetuksia muun muassa Kärämäellä ja Piippolassa.

Pulkkilan taistelun muistomerkki: ”Tässä Sandels suomalaisineen löi vihollisen.”

Savon rintamalla

Sandelsin prikaati siirtyi 13.–28.5.1808 Rantsilasta ja Pulkkilasta Mikkelin seudulle painaen samalla vihollisen edellään melkein rajalle saakka. Joukot ryhmitettiin seitsemäksi osastoksi Juvan ja Kuopion väliselle alueella, niistä kuudessa oli Pohjanmaan rykmentin miehiä.

Sandelsilla käytti joukkojaan hyvin luovasti kulloinkin tarkoituksenmukaisimmalla tavalla ja taistelujaoituksessa hän usein sekoitti eri joukko-osastot keskenään. Savolaiset tarkka-ampujat, vaikeakulkuinen vesistöjen ja soiden rikkoma maasto, pitkät huoltoyhteydet ja paikallisten asukkaiden vihamielisyys nostattivat venäläisissä pelkoa ja jatkuvat varuillaolo ja nälkä koettelivat venäläisten sietokykyä⁹³.

Venäläiset säikähtivät Sandelsin nopeaa etenemistä ja keskittivät Savon rintamalle yli 5000 miestä, kun taas Sandelsilla oli 1500–1800 miestä. Kesäkuun alussa venäläisten pääjoukot lähtivät etenemään kohti Varkautta, toinen osasto Pieksämäen kautta Suonenjoelle ja kolmas hyökkäsi lännestä kohti Rautalampea. Sandels vetäytyi ensin Kuopion eteläpuolelle. II pohjalaispataljoonasta osallistui 100 miestä vetäytymisen aikana käytyihin taisteluihin 12.–14.6.1808 Joroisissa ja Kuvansinjoella Varkauden eteläpuolella.

Kesäkuun alussa majuri von Essen lähetettiin 160 pohjalaisen kera Suonenjoelle, missä 60 miestä sijoitettiin Kutunmäkeen valvomaan Pieksämäen tietä ja 100 miestä Kivisalmelle tukemaan Rautalammin tietä puolustavaa Fahlanderia. Loput pohjalaiset jäivät Kuopion eteläpuolelle Vehmasmäkeen.

14.6.1808 venäläiset pakottivat Kutunmäen osaston perääntymään. Samalla Kivisalmen osasto, joka oli torjunut 8.6.1808 lähtien useita venäläisten hyökkäyksiä, sai vihollisen selkäänsä ja joutui vetäytymään ruuhien ja tukkilauttojen avulla Konneveden ja Iisveden kautta Karttulaan, mistä se marssi Kuopioon. Vetäytymisen aikana II pohjalaispataljoonasta kaatui neljän miestä, haavoittui viisi ja katosi viisi.

Sandels ei pystynyt torjumaan vihollista Kuopion eteläpuolella pitkään, vaan joutui vetäytymään 18.6.1808 Kallaveden yli Toivolaan, missä 5. rykmentti kävi syyskuun loppuun asti aktiivista puolustustais-telua.

Juhannuspäivän iltana 240 miestä pohjalaisia ja Savon jääkäreitä lähetettiin 20 veneellä Paukarlahteen tuhoamaan vihollisen kuormastoa ja ponttoonikomppaniaa. Ylläkkö onnistui ja osasto poltti kuormaston ja ponttoonit ja tappoi 370 hevosta. Samaan aikaan 600 miehen osasto sitoi vihollisen voimat hyökkäämällä Kuopion suuntaan. Ilmeisesti pohjalaisia oli mukana tässäkin osastossa.

Kesä-/heinäkuun vaihteessa Sandels teki uuden häirintähyökkäyksen Kuopioon. Hyökkäykseen osallistui 900 miestä kolmeksi osastoksi ryhmitettynä. Lisäksi pieni osasto teki sitovan valehyökkäyksen. Oikeanpuoleinen osasto lienee koostunut pääosin II pohjalaispataljoonan miehistä. Kyseinen osasto nousi 1.7.1808 kello 0100 jälkeen maihin Kettulahdessa ja karkotti sitkeää vastarintaa tehneen vihollisen. Osasto eteni kaksi kilometriä paikalle, missä osastojen piti yhtyä. Keskimäinen osasto oli kuitenkin juuttunut pitkäaikaiseen taisteluun heti rannassa. Kun osastoja ei saatu yhdistettyä, Sandels antoi vetäytymiskäskyn ja aamulla joukot olivat palanneet jo takaisin. Pohjalaisista kuoli kolme miestä, 10 haavoittui ja kaksi jäi vangiksi. Hyökkäyksen epäonnistumiseen lienee vaikuttanut se, että Sandels ei tiennyt Barclay de Tollyn osastoineen palanneen Kuopioon saman yönä⁹⁴.

II pohjalaispataljoona lähetettiin 6.7.1808 majuri von Essenin johdolla puolustamaan Maaningan kaikkia, jottei venäläiset olisi päässeet kiertämään vesitse prikaatin selustaan. Pataljoona jaettiin kahtia siten, että kapteeni Söderhjelm jäi puolustamaan Ruokovirran salmea ja von Essenin osasto sijoittui Taviniemeen kilometrin verran salmesta pohjoiseen. Von Essenin osasto sai vahvennukseksi 100 miestä Vaasan rykmentistä. Venäläiset hyökkäsivät 24.7.1808 Ruokovirran salmelle 20 veneellä ja kolmella tykkiveneellä 500 jalkaväkimiehen voimin. Tunnin kestäneen taistelun aikana yksi tykkivene ajoi matalikolle, seitsemän venettä upotettiin ja maihin nousut osasto karkotettiin. Syyskuun alussa Maaningan puolustusta kevennettiin siten, että sinne jäi vain kapteeni Söderhjelm ja johtama Pyhäjoen komppania.

Syyskuun lopulla venäläiset ylittivät Jännevirran vain muutaman kilometrin päässä Toivalan asemien sivustassa. Tällöin Sandels aloitti vetäytymisen kohti Iisalmea. Pyhäjoen komppanian tuli siirtyä Maaningalta veneillä suoraan Onkivettä myöten. Lähestyessään Iisalmea Sandels sai 3.10.1808 tiedon Lohtajan aseleposopimuksesta, jonka mukaan Iisalmen Paloisiin valmistellut puolustusasemat jäivät aselepolinjan taakse. Uudeksi puolustusasemaksi valittiin Iiveden ja Ala-Tismiön välinen kannas Koljonvirralla Iisalmen pohjoispuolella.

Savon jääkäripataljoona sijoitettiin Koljonvirran länsipuolelle tehtävänänsä puolustaa ylimenopaikkaa. Tykistö ja 1400 miehen päävoimat olivat kilometrin taempaan Linnan tilan kohdalla. II pohjalaispataljoona oli reservinä kolmen kilometrin päässä pohjoisessa turvaten samalla pääjoukkojen sivustan.

Koljonvirran taistelu

Aselepo päättyi 19.10.1808 klo 1300, mutta venäläiset hyökkäsivät jo tuntia aiemmin – olihan heidän kellonsa aikaerosta johtuen tunnin edellä. Kovan tulen alla venäläiset korjasivat sillan ja aloittivat hyökkäyksen iltapäivällä. Savon jääkäripataljoona joutui väistymään ja venäläiset hyökkäsivät sillan yli pääjoukkoja vastaan. Venäläisten päästyä jo rintavarustuksille saakka hyökkäsi Sandels runsaan neljän pataljoonan voimin ja venäläiset lyötiin takaisin Koljonvirran taakse. Venäläisten komentaja Dolgoruki kaa-

tui suomalaisten tykkitulesta. Vastahyökkäyksessä reservijoukot komennettiin eteen ja II pohjalaispataljoona ryhmittyi Koljonvirran varteen sillan eteläpuolelle. Tulitaistelu jatkui virran yli iltaan saakka.

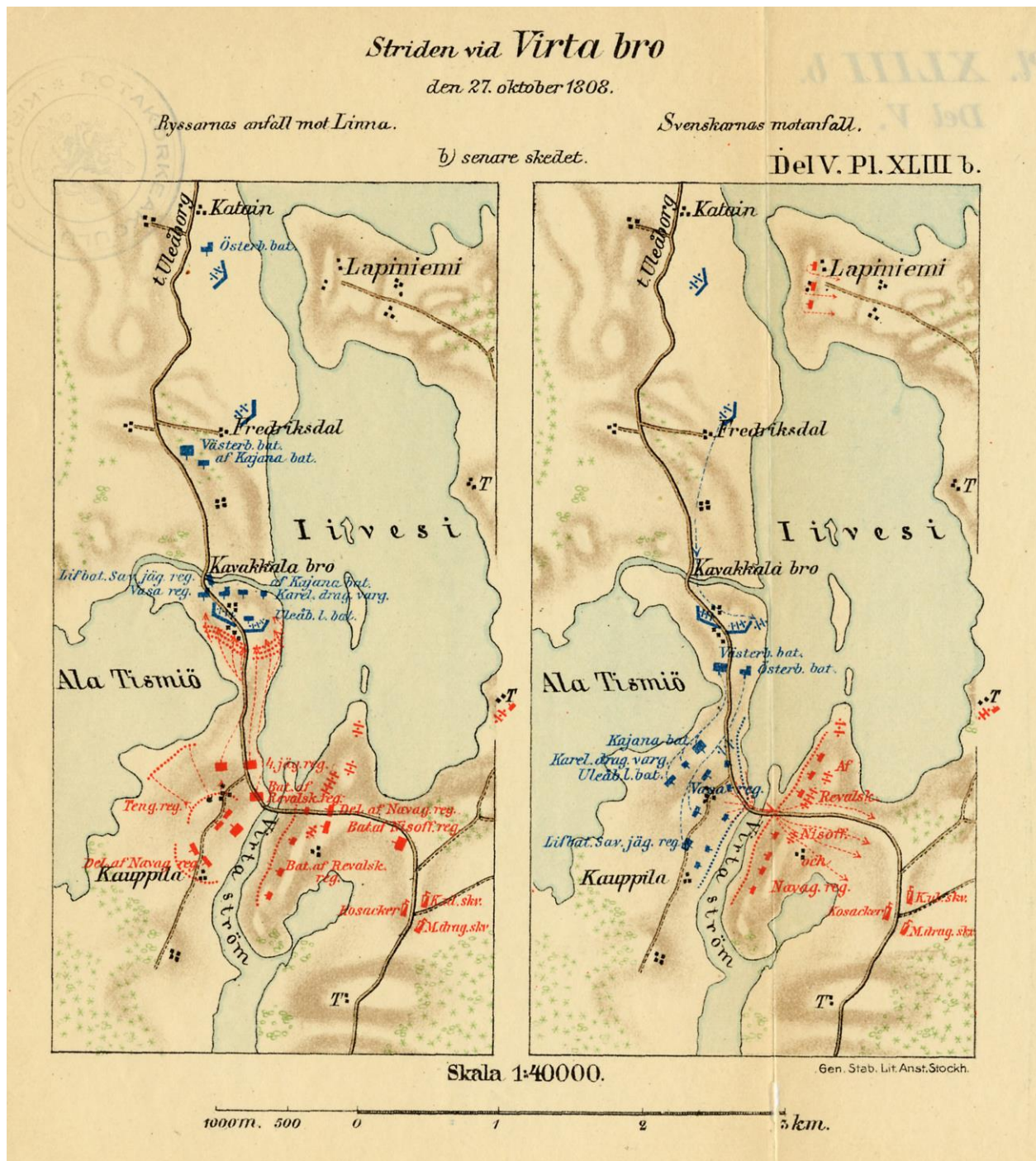
Koljonvirran taistelu oli suomalaisille sodan loistavin voitto ja samalla venäläiset menettivät mahdollisuutensa katkaista Suomen pääarmeijan tien Oulussa. Kaikkiaan suomalaisia kaatui 316 ja haavoittui 1008. Venäläisiä kaatui 770. Pohjalaisista Koljonvirran taistelussa kuoli 7 ja haavoittui 50 miestä.

Kuvia Koljonvirran taistelunäytöksestä 16.6.2007. Mukana Oravaisten historiallinen seura ry, Suomen sodan tykkimiehet ry Kauhajoelta sekä jalkaväkeä ja kasakoita Pietarista ja Petroskoista.

Ruotsalainen vänrikki Carl Johan Ljunggren saapui vahvistusjoukkojen mukana Suomeen elokuussa 1808. Hän kuvasi ensimmäistä tapaamistaan suomalaisten sotilaiden kanssa näin: ”Vähänkyrön lähellä törmäsimme ensimmäisiin suomalaisiin joukkoihin, savolaisiin jääkäreihin, jotka istuivat nuotiolla. Uteliaana menin lähemmäksi katsomaan näitä sotureita, joiden uroteot olivat jo

pitkään kiehtoneet mieltäni. Olin ällikällä lyöty. Nuo ruumat ja karkeat kasvot, lyhyet, paksut hahmot repaleisissa ja noen tabraamissa harmaissa vaatteissaan ja vibreät lakit päässään eivät mitenkään vastanneet kuvaani Savon jääkäreistä sisukkaan urhoollisina ja voitokkaina sankareina... Sellaisia olivat suomalaiset sotilaat. Tuskin heitä voi parautiin viedä, mutta sitäkin paremmin taistelukentälle!”⁹⁵

Koljonvirran taistelu 27.10.1808: venäläisten läpimurto Linnan (Fredriksdal) talon tasalle ja ruotsalaisten vastaisku. Pohjanmaan rykmentin everstiluutnantin pataljoona (kuvassa Österb bat) ensimmäisessä kuvassa reservinä Kataisen talon luona, toisessa kuvassa ajamassa vihollista Virran sillalle. Kuva: Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto⁹⁶.

Perääntyminen Ouluun

Koljonvirran taistelun jälkeen Sandels veti joukkonsa 29.10.1808 Salahmiin, minne linnoitettiin uudet puolustusasemat. Vielä kerran päätti Sandels hyökätä Iisalmeen hidastaakseen venäläisten etenemistä ja antaa pääarmeijalle näin aikaa vetäytyä Pohjanmaalta. Everstiluutnantti Dunckerin oli tarkoitus koukata Iijärven itäpuolelta Koljonvirralle ja polttaa virran silta. Pääjoukon oli tarkoitus hyökätä tien suunnassa sen jälkeen, kun Ducker ampusi Koljonvirralta merkkiraketin. Yötä myöten koukkausosasto eteni soita ja metsäpolkuja pitkin Mansikkaniemelle asti. Siellä etuvartiosto lyötiin nopeasti, mutta samalla menetettiin yllätyksen mahdollisuus ja pimeässä yössä syntyi armoton käsikähmä, jossa molemmat osapuolet menettivät noin 200 miestä. Kiivaan painin jälkeen suomalaiset pääsivät irtautumaan taistelusta ja osasto palasi 13.11.1808 Vieremälle.

Sandels jatkoi vetäytymistään kohti pohjoista heti Dunckerin osaston palattua. Seuraava taistelukoketus venäläisten kanssa tapahtui vasta Rantsilassa 20.11.1808. Tämä kahakka päättyi kuitenkin pian, kun saatiin tieto Olkijoen rauhansopimuksesta. Sandelsin 5.prikaati marssi viimeisenä suomalais-ruotsalaisena joukkona Oulujoen yli 29.11.1808.

Suomen Sodan loppunäytös Ruotsin puolella

Oulusta armeija perääntyi Tornioon. Sandelsin 5.prikaati tuli jälkijoukkona ja keräsi tien varrelta muiden jättämiä sairaita ja uupuneita. Suuri määrä potilaita oli jätetty myös Ouluun, heidän joukossaan oli myös Pohjanmaan rykmentin miehiä.

Ruotsin puolelle päästyään ruotsalaiset joukko-osastot marssivat rajalta suoraan etelään ja palasivat ruoduilleen. Myös Västerbottenin rykmentti kotiutettiin, eikä se jäänyt puolustamaan kotimaakuntaansa. Suomalaiset joukot jäivät talvileiriin Tornion alueelle vartioiden rajaa Kaakamosta Liedakkalaan.

Von Otterin johtama I pohjalaispataljoona, vahvistettuna 2.majurin komppanialla (entinen Lohtajan komppania), kuului edelleen eversti Furuhjelmin 2.prikaatiin. Se oli sijoitettuna Torniojoen länsipuolelle Haaparannan alueelle.

Von Essenin johtama II pohjalaispataljoona kuului Sandelsin prikaatiin, joka nimettiin nyt 4.prikaatiksi. Aluksi se määrättiin etuvartiioon Torniojoen ja Kaakamojoen väliin, mutta siirrettiin tammikuun alussa etelään vartioimaan makasiineja: everstiluutnantin komppania meni Råneåån, Kemin ja Pyhäjoen komppaniat Piteåån. Helmikuun puolivälissä koko Sandelsin 4.prikaati siirrettiin Uumajan seudulle.⁹⁷

Olkijoen rauhanpirtti, missä allekirjoitettiin aseleposopimus 19.11.1808

Johan Ludvig Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoiden runo ”Lotta Svärd” oli esikuvana Lotta Svärd –järjestön perustamiselle 19.11.1918. Runo kertoo naisesta, joka lähti miehensä mukaan Suomen sotaan ja piti kanttiinia, josta myi ruokaa ja juomaa. Hänen esikuvakseen on mainittu kokkolalainen Brita Johanna Granlund, jonka mies oli pyhäjärvinen lippumies Abraham Ahlbäckin.⁹⁸ Kuva: Robert Wilhelm Ekmanin piirros lehtisestä ”Kuvia Vänrikki Stoolin Tarinoihin”.

Aselevon myötä taistelut taukosivat talveksi, mutta kova pakkanen, huonot majoitus- ja muonitusolot sekä sairaudet rasittivat armeijaa. Jouluihelmikuun aikana tauteihin kuoli 1783 miestä. Helmikuussa punatauti, kuume, ripuli ja pilkkukuume hellittivät, mutta tilalle tuli keripukki. Miesten motivaatio ei vierasmaalla ja huonoissa oloissa ollut enää paras mahdollinen. Brakelin mukaan lähes puolet Tornioon tulleista miehistä myös haudattiin sinne.⁹⁹ Uumajan perustettiin suuri sotasairaala jo syyskuussa 1808 ja sinne tuotiin syksyn aikana mahdollisuuksien mukaan kaikki sairast ja loukkaantuneet. Myös siellä olot olivat kurjat ja kuolleisuus korkea. Loppuvuoden aikana sairaalan 4000 potilaasta kuoli 1115¹⁰⁰.

Ruotsin puolelle tultaessa marras–joulukuussa 1808 myös miehistön karkuruus lisääntyi voimakkaasti. Sandelsin 4.prikaatista karkasi 20.1.1809 mennessä 114 miestä.¹⁰¹ Armeijan palkkarästiteloiden mukaan Pyhäjoen komppaniasta karkasi melkein neljäsosa, pelkästään 22.12.1808 ainakin 21 miestä päätti palata kotiinsa.

Venäläiset sanoivat aselevon irti 23.3.1809. Suomalaisen pohjoisimmat joukot keskitettiin Kalixiin,

60 kilometriä Tornion länteen. Samaan aikaan venäläiset hyökkäsivät jäitä pitkin Uumajaan ja 24.3.1809 venäläiset hyökkäsivät myös rajan yli. Pääjoukot jäivät näin saarroksiin ja kenraalimajuri Cronstedt allekirjoitti antautumisasiakirjan Kalixjoen varrella Mänsbyssä jo 25.3.1809. Vaihtoehtona oli nääntyneen armeijan 30 peninkulman perääntymismarssi kohti miehitettyä Uumajaa Venäjän 8000 miehen osaston takaa-ajamana.¹⁰² Suomalaiset joukot, noin 3000 miestä, saivat palata kotimaahansa luovutettuaan aseensa venäläisille. Tässä vaiheessa Pohjanmaan rykmentistä kotiutui vain I pataljoona, mihin kuuluivat henki-, 1.majurin, Ilmajoen, Närpiö ja 2.majurin komppaniat.

II pohjalaispataljoona jäi edelleen Ruotsiin. He osallistuivat Uumajan seudulla vähäisiin taisteluihin 21.–23.3.1809. Venäläisten vetäytyttyä Uumajasta sijoitettiin II pataljoona varuskuntajoukoksi Uumajaan. Huhtikuun puolivälissä siitä muodostettiin Pohjanmaan kenttäpataljoona, jonka komentajaksi tuli majuri Nils Freudensköld ja apulaiseksi von Essen. Pikkuhiljaa sitä vahvistettiin nelikomppaniaksi siirtämällä miehiä lakkautetuista yksiköistä.

Kenttäpataljoona jatkoi taisteluja venäläisiä vastaan Norrbottenissa ja Västerbottenissa. Joukot jättivät Uumajan 2.6.1809 ja ryhtyivät linnoittamaan Örejoen etelärantaa.

Sandelsista tuli Pohjois-Ruotsin joukkojen ylipäällikkö ja hän ryhtyi ahdistamaan venäläisiä takaisin Torniojoen taakse. Tällöin Pohjanmaan kenttäpataljoona joutui tuleen vielä kaksi kertaa: 5.7.1809 käydyssä Hörneforsin taistelussa Uumajan eteläpuolella pataljoona suojasi taisteluryhmyksen vasenta sivustaa. Pataljoonasta kaatui yhdeksän miestä, haavoittui 16 ja vangiksi jäi 17 miestä.

Vielä elokuussa 1809 venäläiset yritettiin lyödä kaksipuolisella hyökkäyksellä viemällä osa joukoista veneillä Uumajan pohjoispuolelle. Tämä maihinnousuosasto kävi Ruotsin puolen kovimmat taistelut Sävarsissa 19.8.1809. Pohjanmaan kenttäpataljoona oli sijoitettuna eteläiseen osastoon. Tämän osaston komentaja kenraali Wrede oli taistelujen alussa hyvin passiivinen ja vasta venäläisten aloitettua vetäytymisen lähetettiin pohjalaiset ja savolaiset takaa-ajoon. Osasto pääsi Sävarsiin elokuun lopulla.

Haminan rauha

Suomen sodan jälkeen solmittiin rauha Haminassa 17.9.1809. Tuolloin Ruotsi luopui Suomesta ja Ahvenanmaasta ja Ruotsin raja siirrettiin Torniojoelle. Armeijan ylipäälliköksi kohonnut kenraalimajuri von Döbeln piti jäähyväispuheensa suomalaisille sotureilleen 8.10.1809 Uumajan torilla kirkonmenojen jälkeen lausuen muun muassa:¹⁰³

”...Suomalaiset! Veljet! Teidän urotyönne ovat suuret, ja kiitollisuus, jonka minä keikkien puolesta teille lausun, on samassa suhteessa. Sen tulkitsemiseen tarvittaisiin kaunopuhujan koko keyky – minä olen sotilas – sotilas! Mikä

yllevä nimitys, kun se minulla on teiltä, teidän hyväksenne ja teidän kanssanne. Ottakaa siis vastaan liikutetun sydämen kaunistelemattomat ajatukset: ja te ruotsalaiset joukot, jotka tällä surullisella hetkellä olette läsnä, olkaa elävänä todistuksena ruotsalaisen emämaan rajattomasta kiitollisuudesta. Ruotsalaiset, olkaa ylpeitä siitä, että olette nähneet nämä suomalaiset jäännökset! Muistakaa heitä! Kunnioittakaa heitä!..”

Rauhanteon jälkeen haavoittuneet ja sairaat pyrittiin toimittamaan nopeasti Suomeen. Ainakin 3.11.1809 koottiin 130 miestä mukana 32 pohjalaista Strömbäckiin, mistä heidät kuljetettiin saaristoveneillä Suomeen.

Ruotsiin jäi noin 1300 miestä, joista runsaat 800 värväytyi I ja II Suomen kenttäpataljoonaan. Osa heistä palasi Suomeen vuonna 1810. II kenttäpataljoonaan liittyi ainakin 7 jokilaaksojen miestä: rumpali Hendrich Apell ja sotilaat #17 Johan Trast, #84 Abraham Krut, #88 Matts Karp, #90 Olof Fri, #107 Fredric Palm sekä #111 Hendrich Dyhr. Heistä ilmeisesti #90 Olof Fri palveli pisimpää, eli vuoteen 1812 saakka.

Pian nämäkin joukko-osastot lakkautettiin ja monet hakeutuivat Ruotsissa muihin joukko-osastoihin tai siviilitöihin. Viimeiset 172 suomalaista palasivat kapteeni G. Aminoffin johdolla 5.7.1810 Inkooseen. Heidän mukanaan tuli kolme Pohjanmaan rykmentin miestä.

Myöhemmin Suomen sota sai Suomessa kansallisromanttisen värityksensä Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoissa. Sodasta tuli Suomen historiallisen muistin sankarillinen osa, vaikka sota hävittiinkin. Venäjällä taas Suomen sotaa ja Suomen liittämistä Venäjään pidettiin kunniattomana tuloksena Tilsitin ”häpeärauhasta”. Venäläiset eivät hyväksyneet liittoutumista vallankumouksellisen Ranskan kanssa.¹⁰⁴

*G. von Döbeln
Major General
Befälshavare och Munförförare.*

Armeijan ylipäällikkö kenraalimajuri G. von Döbeln suoritti I ja II suomalaisen kenttäpataljoonan katselmuksen Suomen sodan jälkeen

Suomen sota paikallisväestön silmin

Suomen sota oli merkillinen taktinen peli, jossa molemmat armeijat välttivät ratkaisutaisteluja. Vuoden 1808 aikana Suomen armeija marssi Pohjanmaan läpi neljä kertaa, venäläiset kolmesti. Sekä Savossa, Keski-Suomessa että Pohjanmaalla siviiliväestö joutui elämään vaeltavien sotajoukkojen ja taistelutoiminnan keskellä ja jakamaan pirttinsä milloin majoittuville joukkojen, milloin sairaiden kanssa. Jokaiseen torppaan saatettiin majoittaa 15 miestä talonväen lisäksi.¹⁰⁵ Molempien armeijoiden tuomat rasitukset kohdistuivat Pohjanmaalla erityisesti rantatien varren kyliin.

Miesten ja hevosten huolto toi ongelmia molemmille osapuolille. Kuormastot eivät pysyneet nopeasti edenneiden joukkojen mukana. Kelirikko ja poltetut sillat hidastivat kuormastojen liikettä, eivätkä laivakuljetuksetkaan aina toimineet huonojen purjehduskalien takia. Molemmat armeijat joutuivat hankkimaan tarvitsemansa ruoan, tarvikkeet ja hevosten rehun sieltä mistä saivat keinolla millä hyvänsä: ostamalla, uhkasakoin, pakottamalla, ja ryöstämällä. Tässä suhteessa venäläiset näyttivät olleen tehokkaampia, mutta Ison vihan aikaiseen terroriin he eivät kuitenkaan sortuneet ja siviiliväestö säästy verenvuodatukselta. Paikallisen sissitoiminnan he tosin löivät armotta.¹⁰⁶

Sotilaan ravinto koostui kolmesta perusosasta: leivästä, keittotarpeista ja särpimestä. Sotamiehen päiväannos oli 850 grammaa pehmeää leipää tai 570 grammaa kuivaa leipää. Keittotarpeita olivat ryynit, herneet ja jauhot. Särvintä olivat liha, silava, kala ja voi. Liha ja silava oli usein suolattu, kuivattu tai savustettu. Kala, useimmiten silli tai silakka, oli suolattua¹⁰⁷. Hevoselle tarvittiin yli kymmenen kiloa rehua päivässä¹⁰⁸.

Tuhatpäisten armeijoiden muonittamiseen tarvittiin paljon ruokaa: kesäkuussa 1808 tarvittiin 14 000 miehen ruokkimiseksi päivittäin 21 tonnia ruokaa, mistä 12 tonnia leipää, ja 2 000 hevoselle yli 20 tonnia, eli 83 hevoskuormaa, rehua! Sodan aikana rahvas joutui toimittamaan Suomen armeijalle yhteensä 791 tonnia tuoretta lihaa, mitä varten jouduttiin teurastamaan lähes 8000 lehmää.¹⁰⁹

Lähtiessään sotaan tuli sotilaan saada ruotutalollisilta mukaansa evääksi 25,5 kiloa kuivaa leipää ja 12,75 kiloa lihaa, silavaa tai silakkaa¹¹⁰.

Ruotsin armeijan päävarastot sijaitsivat Oulussa ja jäiden lähdettyä ruokaa tuotiin myös Ruotsin puolelta. Arviolta noin 70 % sotaväen tarvitsemasta leivästä oli peräisin kylien maataloista. Uunit kävivät paikoin niin kuumina, etteivät ne kestäneet jatkuvaa lämmittämistä. Yksin Pyhäjoella leivottiin marras-

kuussa 1808 yhteensä 120 000 päiväannosta orsileipää. Tilannetta hankaloittivat vuosien 1807 ja 1808 katovuodet ja useissa pakoin nähtiin nälkää.¹¹¹

Kuljetusvelvollisuus, eli transportti, rasitti alueen talonpoikia. Sitä vaativat molemmat armeijat. Talonpoikien tuli antaa hevosen lisäksi myös kärryt ja ajaja pitkiin muona- ja heinäkuljetuksiin, joskus myös sotilaiden siirtoihin. Osa hevosista jouduttiin myös luovuttamaan kuriirien käyttöön.

Venäläiset käsittelivät hevosiaan toisin kuin suomalaiset, sillä heillä oli tapana ajaa hevoset hurjasti ilman taukoja kuoliaiksi. Vuonna 1809 Kalajoen alapiirin nimismies Jaakko Stårck kirjasi tilanteesta kalajokisen miehen tilannearvion ”*Kaksi kolmasosaa talonpojista oli ilman hevosia ja jäljellä olevista hevosista vain puolet oli yhä kunnossa. Pelloilla hän näki vaimojen ja lasten vetävän auroja.*”¹¹²

Sairaudet seurasivat sotaväkeä ja vaivaisivat myös siviiliväestöä. Pilkkukuume, lavantauti, eli hermo-kuume, ripuli ja punatauti olivat yleisiä ja surmasivat joistakin kylistä jopa kolmanneksen väestöstä. Suuret ihmisjoukot, keho ruoka, puutteellinen hygienia, majoittuminen taivasalla tai ahtaissa pirtteissä, sairaanhoidon puute loivat tautien leviämislle otolliset olosuhteet. Vuoden 1808 lopulla Suomen armeijan kirjavahvuus oli 15 000 miestä, mutta sairaana oli 6000. Sairaiden sotilaiden hoitaminen jäi pääosin paikallisen väestön huoleksi. Suomen sodan aikana menehtyi yli 105 000 ihmistä, mikä on suhteellisesti enemmän kuin missään muussa Suomen käymässä sodassa.¹¹³

Pohjanmaalla talonpojat muodostivat pieniä sissi-osastoja ja pyrkivät häiritsemään venäläisten etenemistä. Vaikka kahakat jäivät vähäisiksi, pakotti toiminta venäläiset varovaisuuteen, sillä heillä oli vielä muistissa pohjalaisten vahva vastarinta Isonvihan aikana. Talonpojilla ei ollut sotaan tarvittavia aseita, mutta he käyttivät kekseliäisyyttään hämätäkseen vihollista esimerkiksi rakentamalla valetykkejä hirrenpätkestä. Kalajoen, Himangan ja Lohtajan alueelta kokoontui toukokuun 1808 vaihteessa 200–300 miestä puukoin, viikattein ja hyljepysyisin aseistautuneina tarjoten apua ylipäällikkö Klingsporille¹¹⁴. Närpiön ja Maalahden talonpojat onnistuivat saamaan viekkauksella lähes sata kasakkaa vangiksi kesäkuussa 1808¹¹⁵.

Jo keväällä 1808 pyrkivät venäläiset rauhoittamaan rahvasta vaatimalla kaikilta uskollisuudenvalan Venäjän keisarille. Uskollisuudenvalat piti kerätä kaikissa Suomen kirkkoissa kahtena sunnuntaina toukokuussa 1808. Varsinkin Pohjanmaalla valasta kuitenkin kieltäydettiin systemaattisesti, eikä väki tullut kirkkoon.^{116 117}

Oravaisten perinnejoukkojen upseeri Koljonvirran taistelunäytöksessä 16.6.2007

Viitteet

- ¹ Niemelä 1990, s.70
- ² Niemelä 1990, s.73, 125
- ³ Mickwitz 2005: s.78
- ⁴ Mickwitz 2005: s.95
- ⁵ Mickwitz 2005, s.102–103
- ⁶ Petander 1973, s.65
- ⁷ Mickwitz 2005, s.111
- ⁸ Mickwitz 2005, s.125, s.129
- ⁹ Haavisto 2011, s.116
- ¹⁰ Palokangas 1974, s.24
- ¹¹ Roudasmaa 1984, s.121
- ¹² Inmunsterings Rulla, Commenderade till Pommern, Jacobstad 25.8.1757, mikrofilmi ES2290
- ¹³ Petander 1973, s.93
- ¹⁴ Petander 1973, s.97
- ¹⁵ Roudasmaa 1984, s.124
- ¹⁶ Roudasmaa 1984, s.125
- ¹⁷ Roudasmaa 1984, s.125
- ¹⁸ Roudasmaa 1984, s.125
- ¹⁹ Pohjan ...[WWW]
- ²⁰ Roudasmaa 1995, s.127
- ²¹ Roudasmaa 1985, s.145
- ²² Toiviainen 1980, s.39
- ²³ Mickwitz 2005, s.173–174
- ²⁴ Mickwitz 2005, s.174
- ²⁵ Roudasmaa 1984, s.127
- ²⁶ Lappalainen 2014, s.12–14
- ²⁷ Mickwitz 2005, s.190
- ²⁸ Lappalainen 2014, s.20–22
- ²⁹ Lappalainen 2014, s.22–23
- ³⁰ Roudasmaa 1984, s.134
- ³¹ Toiviainen 1980, s.16
- ³² Mickwitz 2005, s.187–188
- ³³ Lappalainen 2014, s.30
- ³⁴ Lappalainen 2014, s.36
- ³⁵ Oksanen 1992, s.26
- ³⁶ Lappalainen 2014 s.30
- ³⁷ Tiainen 2008, s.5
- ³⁸ Roudasmaa 1984, s.134
- ³⁹ Lappalainen 2014, s.27
- ⁴⁰ Roudasmaa 1984, s.135
- ⁴¹ Lappalainen 2014, s.36
- ⁴² Oksanen 1992, s.34–36
- ⁴³ Lappalainen 2014, s.40–41
- ⁴⁴ Lappalainen 2014, s.46
- ⁴⁵ Haavisto 2011, s.108
- ⁴⁶ Mickwitz 2005, s.148
- ⁴⁷ Ehrensverd-seura&al:
<http://www.tykkisluuppi.fi/saaristolaivaston-historia/>
- ⁴⁸ Hans Högman:
http://www.algonet.se/~hogman/slsg_flottan.htm
- ⁴⁹ OMA, Kajaanin kihlakunnan kruununvoudin I arkisto: LV:31, 31.3.1789
- ⁵⁰ Romppainen, 2008: s.103–115
- ⁵¹ Lappalainen 2014, s.50
- ⁵² Lappalainen 2014, s.50
- ⁵³ Toiviainen 1980, s.27–29, Lappalainen 2014, s.59
- ⁵⁴ Lappalainen 2014, s.63–64
- ⁵⁵ Toiviainen 1980, s.112
- ⁵⁶ Toiviainen 1980, s.132
- ⁵⁷ Sauri 2005, s.34
- ⁵⁸ Lappalainen 2014, s.67, Sauri 2005, s.36, s.45–46, Brakel 1994, s.35. Eri lähteissä von Döbelnin mainitaan haa-voittuneen joko musketin luodista tai kranaatin sirpaleesta. Ehkä tässä on uskominen nuorta korpraali Carl Brakelia, joka auttoi von Döbelnin välskärin luo.
- ⁵⁹ Roudasmaa 1984, s.135–136
- ⁶⁰ Manninen 2007, s.335
- ⁶¹ Roudasmaa 1984, s.136
- ⁶² Lappalainen 2014, s.74–78
- ⁶³ Roudasmaa 1984, s.138
- ⁶⁴ Brakel 1994, s.64
- ⁶⁵ Lappalainen 2014, s.113
- ⁶⁶ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Ea4:13, s.143/12.1.1790
- ⁶⁷ Oksanen 1992, s.72–73
- ⁶⁸ Sauri 2005, s.42
- ⁶⁹ Petander 1975, s.166
- ⁷⁰ Brakel 1994, s.64–65
- ⁷¹ OMA, Oulun lääninkanslian arkistoa: HM4:3, saapuneet käskyt, annettu 21.8.1790 klo 08:00
- ⁷² OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Ea4:13, s.246/saapunut 16.6.1790
- ⁷³ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Ea4:16, Nro 27/saapunut 10.11.1794
- ⁷⁴ Roudasmaa 1984, s.140–142
- ⁷⁵ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Ea4:18, s.62/saapunut 3.4.1796
- ⁷⁶ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Ea4:18, s.62/saapunut 1.4.1796
- ⁷⁷ Bulgarin 1996, s.30, mutta esim. Luoto 2010, s.62 mainitsee joukkojen määrävahvuuden olleen yli 20 000 miestä
- ⁷⁸ Bulgarin 1996, s.28, s.31
- ⁷⁹ Sliden 2008: s.21. Tytti Isohookana-Asunmaan artikkeli: Pohjanmaan asukkaiden kokemuksia sodasta
- ⁸⁰ Sliden 2008: s.14. Petri Karosen artikkeli: Suomen sodan kansainvälinen tausta, tapahtumat ja seuraukset
- ⁸¹ Brakel 1994, s.76–77
- ⁸² Roudasmaa 1984, s.150–152
- ⁸³ Ehrström 2008: s.29–30. Ehrström otti 17-vuotiaana pestin Savon Rykmentin Rykmentinkomissaariksi Pietarsaassa heinäkuun alussa 1808. Komissaari oli si- viilitteävä, johon kuului ennen muuta vastuu rykmentin huollon tileistä. Osin Ehrström joutui hoi- tamaan myös rykmentin muonittamisen.

-
- ⁸⁴ Ehrström 2008: s.42.
- ⁸⁵ Lappalainen 2008, s.75
- ⁸⁶ Sliden 2008: s.84–85. Alajoki, Sari: Suomen sota Kalajoella
- ⁸⁷ Persson 2008, s.118–119
- ⁸⁸ Lappalainen 2008, s.122–123
- ⁸⁹ Persson 2008, s.108–110
- ⁹⁰ Persson 2008, s.111–112
- ⁹¹ Bulgarin 1996, s.102, 139
- ⁹² Ehrström 2008, s.15. Jussi T. Lappalaisen esipuhe
- ⁹³ Bulgarin 1996, s.46, s.48, s.61, s.68
- ⁹⁴ Bulgarin 1996, s.66–67
- ⁹⁵ Ljunggren 1903/2006: s.40 (Pekka Visurin käännös kirjasta Luoto Reima T.A. & al: Suomen sota 1808–1809, Helsinki 2010)
- ⁹⁶ Suomen sodan 1808–1809 kartat: Koljonvirta 27.10.1808. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-200907292962>>. Kartan tuottaja: www.vanhakartta.fi, Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto.
- ⁹⁷ Roudasmaa 1984, s.170
- ⁹⁸ Sliden 2008: s.29. Isohookana-Asunmaa, Tytti: Pohjanmaan asukkaiden kokemuksia sodasta
- ⁹⁹ Brakel 1994, s.102
- ¹⁰⁰ Quennerstedt 1901, osa II, Umeå: s.32
- ¹⁰¹ Quennerstedt 1901: s.123
- ¹⁰² Brakel 1994, s.103–104
- ¹⁰³ Kansallisarkiston verkkonäyttelyt: 1808–1809 asiakirjoja sodan Suomesta, Kenraali von Döbelnin jäähyväispuhe suomalaisille joukoille Uumajassa 8.10.1809 (KA/Biographica von Döbeln). [WWW] 2015 Arkistolaitos: <http://www.narc.fi/1809opetusaineisto/pdf/soda_1_opun_haamotaessa3.pdf>, luettu 25.5.2015.
- ¹⁰⁴ Sliden 2008: s.37–38. Marina Vituhnovskaja-Kauppala & Pekka Kauppalan artikkeli: Suomen sota ja suomalaiset senaikaisten venäläisten silmin
- ¹⁰⁵ Hårdstedt 2007, 115
- ¹⁰⁶ Sliden 2008: s.15. Petri Karosen artikkeli: Suomen sodan kansainvälinen tausta, tapahtumat ja seuraukset
- ¹⁰⁷ Hårdstedt 2007, s.111
- ¹⁰⁸ Hårdstedt 2007, s.10–11
- ¹⁰⁹ Hårdstedt 2007, s.139, s.143
- ¹¹⁰ Hårdstedt 2007, s.44
- ¹¹¹ Sliden 2008, s.23. Isohookana-Asunmaa, Tytti: Pohjanmaan asukkaiden kokemuksia sodasta
- ¹¹² Sliden 2008: s.84. Alajoki, Sari: Suomen sota Kalajoella
- ¹¹³ Sliden 2008: s.27. Isohookana-Asunmaa, Tytti: Pohjanmaan asukkaiden kokemuksia sodasta
- ¹¹⁴ Sliden 2008: s.84–85. Alajoki, Sari: Suomen sota Kalajoella
- ¹¹⁵ Sliden 2008: s.22. Isohookana-Asunmaa, Tytti: Pohjanmaan asukkaiden kokemuksia sodasta
- ¹¹⁶ Sliden 2008: s.15–16. Petri Karosen artikkeli: Johdanto: Suomen sodan kansainvälinen tausta, tapahtumat ja seuraukset.
- ¹¹⁷ Sliden 2008: s.30. Isohookana-Asunmaa, Tytti: Pohjanmaan asukkaiden kokemuksia sodasta